

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥ (ΓΕΥΓΕΛΗ) ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΛΕΞ. ΖΟΥΜΕΤΙΚΟΥ (ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ) ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ

1. Η ιστορική έρευνα της χρονικής περιόδου, που παρεμβάλλεται ανάμεσα στο συνέδριο του Βερολίνου ως το κίνημα των Νεοτούρκων (1878-1908), αντιμετωπίζει ακόμη πολλά κενά για τη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης του χώρου της «Μείζονος» Μακεδονίας, με την ευρεία της βέβαια γεωγραφική έννοια, ή οποία περιλαμβάνει σήμερα περιοχές της ελληνικής, της σερβικής και της βουλγαρικής Μακεδονίας. Ιδιαίτερα αίσθητη είναι η απουσία μιας συγκροτημένης συνθετικής εργασίας, βασισμένης στα διάσπαρτα αρχεϊκά δεδομένα, ή οποία θα αναφέρεται στους εθνικούς αγώνες του ελληνισμού της Βόρειας Μακεδονίας κατά την κρίσιμη φάση του μακεδονικού αγώνα (1904-1907)¹. Βρισκόμαστε όμως ακόμη στο αρχικό και στο τόσο επίπονο στάδιο της συλλογής των αρχειακών πηγών, κυρίως απομνημονευμάτων των μαχητών του μακεδονικού αγώνα, οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά την εποχή εκείνη².

Στην παρούσα εργασία ή έρευνητική προσπάθεια του συγγραφέα αποβλέπει να παρουσιάσει στην ιστορική επιστήμη την εθνική προσφορά δύο Έλλήνων λογίων της Βόρειας Μακεδονίας, του Ιωάννου Ξανθού, δασκάλου από τη Γευγελή, συγγραφέα της γνωστής μελέτης «Ιστορία της Γευγελής και εθνική δράσις των κατοίκων αυτής και των περιξ χωρίων», που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη στα 1954, και του γυμνασιάρχη Αλέξανδρου Ζουμετίκου από το Μοναστήρι, οι οποίοι συνέβαλαν και αυτοί κατά το μέρος τους στη νικηφόρα έκβαση του μακεδονικού αγώνα. Οι αγώνες τους άρχισαν ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, όταν είχε κορυφωθεί σε ολόκληρο το μακεδονικό χώρο ή ένταση των ξένων προπαγανδών, που απειλούσε το καθεστώς του ελληνισμού³. Το γεγονός ακόμη ότι

1. Από την άποψη αυτή, εάν μία πρώτη και πολύ αξιόλογη προσπάθεια πρέπει να θεωρηθεί ή πολύτιμη μελέτη του καθηγητή Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Thessaloniki 1966. Εξίσου σημαντική για την εξιστόρηση του μακεδονικού αγώνα είναι και ή μελέτη του Παύλου Α. Τσάμη, *Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη 1975. Ορισμένες ειδήσεις άντλούμε επίσης από την εργασία του Γεωργίου Μόδη, *Ο Μακεδονικός Αγών και ή Νεώτερη Μακεδονική Ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1950.

2. Πολύτιμη πηγή για τη συγγραφή του μακεδονικού αγώνα αποτελούν τὰ μέχρι σήμερα δημοσιευμένα απομνημονεύματα των μακεδονομάχων (βλ. σχετική μνεία τους στο Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, *Ανέκδοτο μητρώο των μαχητών του μακεδονικού αγώνα*, «Μακεδονικά» 19(1979) 40-91, καθώς και τὰ διάφορα μητρώα, που περιέχουν λεπτομερή βιογραφικά στοιχεία για καθένα απ' αυτούς. Βλ. Κ. Απ. Βακαλόπουλου, *ε.ά.*, σ. 41, ύποσ. 1).

3. Βλ. αναλυτικά στο Νικόλαου Βλάχου, *Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος (1878-1908)*, Αθήναι 1935, σ. 5 κ.έ.

καί οἱ δύο Ἕλληνες ἀγωνιστές, ὅπως καί πολλοὶ ἄλλοι, προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὲς γεωγραφικὲς περιφέρειες, οἱ ὁποῖες δὲν ὑπάγονται σήμερα μέσα στὰ ὅρια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀποτελοῦσαν ὡς τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα ζωτικὲς ἐστίες τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὅπου διαδραματίστηκαν οἱ κρισιμότερες φάσεις τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα, καθιστὰ ἀκομὴ περισσότερο ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν τοῖς μετὰ τῆς ἐνδιαφέρουσες γραπτὲς μαρτυρίες τοὺς¹, ποὺ παρέμεναν μέχρι σήμερα ἀνεκμετάλλευτες στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου².

2. Πρὶν ὅμως προχωρήσω στὴν ἐκτίμηση τῆς ἐθνικῆς προσφορᾶς τῶν δύο Ἑλλήνων λογίων τῆς Βόρειας Μακεδονίας, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνω τὸ σημαντικότερο ρόλο, ποὺ διαδραμάτισαν οἱ Ἕλληνες ἐκπαιδευτικοί, στὴ μακεδονικὴ ὑπόθεση, ἤδη μετὰ τὸ 1878, ὅπως στὴν περίπτωσιν αὐτή, ὁ Ἰ. Ξανθὸς καὶ ὁ Ἀλ. Ζουμετικός. Πραγματικὰ ἐλάχιστοι ἀπ' αὐτοὺς περιορίστηκαν στὰ τυπικὰ σχολικά τοὺς καθήκοντα. Οἱ Ἕλληνες δάσκαλοι ἀποτέλεσαν τοὺς πρωταρχικοὺς πυρῆνες τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης κατὰ τὴν τουρκοκρατία σ' ὁλόκληρο τὸ μακεδονικὸ χωρὸ. Ἔτσι καὶ ὁ Ἰωάννης Ξανθός, παράλληλα μετὰ τὴν διδασκαλικὴν του ὑπηρεσία, διετέλεσε πρῶτος γ' τάξεως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας τῆς Γευγελῆς, ἢ ὁποῖα ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Χρηστ. Δέλλιου ἢ Ζαχαροπλάστη³, καὶ συμπεριέλαβε πολυάριθμα μέλη, μετέφερε ἐμπιστευτικὰ ἔγγραφα καὶ ἔκρυψε πολλές φορές ἀρχηγούς τῶν ἐλληνοκτονικῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων κατὰ τὸ μακεδονικὸ ἀγώνα⁴.

Ἀνάλογες σὲ σπουδαιότητα ἐθνικὲς ὑπηρεσίαι πρόσφερε ὁ γυμνασιάρχης τοῦ Μοναστηρίου Ἀλ. Ζουμετικός⁵, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὸ γνωστὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν Πηχεωνικῶν, ποὺ ὀργανώθηκε στὰ 1878-1885 στὴ βορειοδυτικὴ Μακεδονία ἀπὸ τὸν Ἑλληνα δάσκαλο Ἀναστάσιο Πηχεώνα ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα. Τὸ κίνημα αὐτὸ ἀπέδειξε πραγματικὰ τὴν ἰσχυρὴ παρουσία τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία τῆς πρώιμης φάσεως τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα⁶. Ὁ Ἀλ. Ζουμετικός διατηροῦσε στενὲς συγγενικὲς σχέσεις μετὰ τὸν Ἀναστάσιο Πηχεώνα, ἀφοῦ εἶχε παντρευθεῖ τὴν κόρη τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου, ὁ ὁποῖος σῶθηκε ἐπανειλημμένα ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν Βουλγάρων χάρις στὴ μεσολάβησιν τοῦ γαμβροῦ του. Ὁ Πέτρος Πη-

1. Βλ. σχετικὰ καὶ τὴν ὑπὸ ἐκδόσιν ἐργασία τοῦ Κ. Βακαλόπουλου, Τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεῦματα τοῦ ἄγνωστου μακεδονομάχου Πέτρου Σουγαράκη ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἰβεν Μοναστηρίου, στὸ περιοδικὸ «Βαλκανικὰ Σύμμεικτα» τοῦ ΙΜΧΑ (1981).

2. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεῦματα Ἰ. Ξανθοῦ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικὸ σημεῖωμα Ἀλεξάνδρου Ζουμετικού.

3. Βλ. σχετικὰ στῆς Ἀγγελικῆς Β. Μεταλλينوῦ (Π. Τσιώμου), Πάνθεον τῶν Μακεδόνων Ἀγωνιστῶν (1896-1914), Θεσσαλονίκη 1951, σ. 50, 52, Κ. Βακαλόπουλου, Ἀνέκδοτο μητρώον τῶν μαχητῶν τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα, σ. 55.

4. Ἰωάννου Γ. Ξανθοῦ, Ἱστορία τῆς Γευγελῆς καὶ ἐθνικὴ δρᾶσις τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν περὶ χωρίων, Θεσσαλονίκη 1954, σσ. 35-36, 89-93.

5. Παντελεῆ Γ. Τσάλλη, Τὸ Δοξασμένο Μοναστήριον ἦτοι ἱστορία τῆς πατριωτικῆς δράσεως τῶν πόλεων Μοναστηρίου καὶ τῶν περιχώρων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830 μέχρι τοῦ 1903, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 35. Πρβλ. στῆς Ἀγγελικῆς Β. Μεταλλينوῦ (Π. Τσιώμου), Μακεδονικαὶ σελίδες, Θεσσαλονίκη 1949, σ. 13.

6. Τὸ κίνημα τοῦ Ἀναστασίου Πηχεώνα καθὼς καὶ τὴ θέση τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἐξετάζω σὲ προσεχῆ συνθετικὴν ἐργασία μου μετὰ θέμα «Ἐθνικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Βόρειας Μακεδονίας (1878-1894). Ἡ πρώιμη φάσις τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα».

χεῶν ὑπῆρξε δάσκαλος καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους Ἑλληνας, ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὴν Ἀχρίδα στὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Στὰ 1916 ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους¹.

Τὴν ἐθνικὴ προσφορά τῶν Ἑλλήνων δασκάλων καὶ λογίων τῆς Μακεδονίας τὴν ἐποχὴ αὐτὴ περιγράφει παρακάτω ἀνάγλυφα ὁ γιὸς τοῦ Ἀναστάσιου Πηχεῶνα, ὁ Κωνσταντῖνος, στὸν πρόλογο τῶν ἀνέκδοτων ἀκόμη ἀπομνημονευμάτων τοῦ πατέρα του: «Νομίζω πρὸς τούτους ὅτι μὲ τὴν δημοσίευσιν αὐτὴν εὐρίσκω τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρουσιάσω ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, (ἐννοεῖ τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα)², τὸν Ἑλληνα διδάσκαλον τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας, ὁ ὅποιος εἰς οἰουδήποτε βαθμοῦ σχολεῖον καὶ ἂν ἐδίδασκε, δὲν περιώριζε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ λειτουργήματος αὐτοῦ μόνον πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐντὸς τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἐκτός, συναισθανόμενος τὴν ἱεράν ἐθνικὴν ἀποστολὴν, ποὺ εἶχε νὰ διαφωτίζη τὴν κοινωνίαν περὶ τῶν ἱστορικῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν ἐθνικῶν καθηκόντων πρὸς τὴν σκλαβωμένην πατρίδα, νὰ ὑποδεικνύη τὴν στάσιν καὶ διαγωγὴν ἐκείστου ὁμογενοῦς ἐναντι τῶν συνοίκων ἀλλοφύλων εἴτε τῶν Τούρκων, ποὺ κατεδυνάστευαν τὸ ἔθνος μας, εἴτε τῶν ἀλλοδόξων, ποὺ μὲ τὰς προπαγάνδας ὑπενόμεον αὐτό, νὰ συμμετέχη εἰς κάθε ἐθνικὴν κίνησιν καὶ ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν πρωτοβουλίαν ἐνεργείας, νὰ εἶναι ὁ στῦλος καὶ τὸ ἐδραῖωμα τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως τῆς κοινοῦτητος εἰς τὸ χωρίον καὶ εἰς τὴν κωμόπολιν καὶ πάντοτε ὁ πρόθυμος συνεργάτης εἰς τὴν πόλιν. Τοιοῦτοι διδάσκαλοι ὑπῆρξαν πολυάριθμοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθελληνικῶν προπαγανδῶν μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1912. Δὲν ἐκάμπτοντο πρὸ τῶν ἀπειλῶν καὶ δὲν ἐτρόμαζον ἀπὸ τὰς ἐνέδρας τῶν κομιτατζήδων. Ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Μακεδόνων καὶ φρονηματίζοντες αὐτοὺς μὲ τὰ ἐλληνικὰ ἰδεώδη, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς βουλγαρικῆς τρομοκρατίας καὶ τῆς ἐναντίου αὐτῆς μακεδονικῆς ἀμύνης ἄλλοι ἀγωνιζόμενοι μὲ τὸ ὄπλον ἀνὰ χεῖρας καὶ ἄλλοι ὑπηρετοῦντες ὡς πράκτορες μυστικοὶ καὶ ὡς γραμματεῖς τῶν ἐθνικῶν ἐπιτροπῶν, ποὺ ἐφροντιζον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος, ὄχι ὀλίγοι ὑπέστησαν τὸν ἄγριον θάνατον μὲ τὸ βουλγαρικὸν δολοφονικὸν ἐγχειρίδιον καὶ ἄλλοι προδοθέντες ἐρρίφθησαν εἰς τὰς τουρκικὰς φυλακὰς πρὸς ἑκτίσιν πολυχρονίου ποινῆς ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς ἡ ἀνακηρυχθὴς τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος»³.

3. Τὰ σύντομα ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἰωάννου Ξανθοῦ, ποὺ σώζονται σήμερα, ὅπως ἀνέφερα καὶ παραπάνω, στὰ ἀρχεῖα τοῦ ΙΜΧΑ, εἶναι δακτυλογραφημένα ἀπὸ τὸν ἴδιο σὲ 23 σελίδες σχήματος τετραδίου καὶ φέρουν τὴ χρονολογία 21 Ἰουνίου 1957. Ἐπιγράφονται «Ἀπομνημονεύματα τοῦ Συνταξιούχου Δημοδιδασκάλου Ἰωάννου Ξανθοῦ. Ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς τοῦ Ἑθνικῆς δράσεως κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα 1878-1903-1909». Ὑστερα ἀπὸ ἓνα σύντομο πρόλογο τοῦ συγγραφέα, ἀκολουθεῖ τὸ πρῶτο μέρος τῶν ἀπομνημονευμάτων, ὅπου ἐξιστοροῦνται οἱ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τοῦ πατέρα του, Γεωργίου Ξανθοῦ καὶ τῆς οἰκογένειάς του, ἐνῶ στὸ δεύτερο μέρος ἀναφέρεται ὁ ἴδιος διεξοδικὰ στὴ συμμετοχὴ του στὸ μακεδονικὸ ἀγῶνα.

Πολὺ ὀρθὰ σημειώνει ὁ Ἰ. Ξανθὸς ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἀγῶνας δὲν πρέπει νὰ περιοριστεῖ χρονικὰ μόνον στὴν περίοδο 1903-1909⁴. Πραγματικὰ ἡ πρῶτη φάση τοῦ μακεδονικοῦ

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος ΣΤ 65, Ἀπομνημονεύματα Ἀναστάσιου Πηχεῶνα, σσ. 72-73.

2. Σημείωση τοῦ συγγραφέα.

3. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος ΣΤ 65, Ἀπομνημονεύματα Ἀναστάσιου Πηχεῶνα, σσ. ζ'-η'.

4. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 1.

ἀγώνα ἀρχίζει μετὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία καὶ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ποὺ οἱ Ἕλληνες Δυτικομακεδόνες ἐξεγείρονται καὶ πολεμοῦν τοὺς Τούρκους, κινητοποιοῦνται καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν περιοχῶν τῆς Στρώμνιτσας, τῆς Γευγελῆς, τῆς Δοϊράνης καὶ τοῦ Μελενίκου, ζητοῦν ὄπλα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ προξενεῖο Θεσσαλονίκης καὶ σχηματίζουν ἑνοπλους ἀντιστασιακοὺς πυρῆνες. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς, συγκαταλέγονται στὴν περιφέρεια Γευγελῆς οἱ Δέλλιος Κοβάτσης, Στόικος Στοϊδῆς καὶ Νικόλαος Στοϊδῆς ἀπὸ τὴν Εἰδομένη (Σέχοβο), οἱ Πέτρος Χαρισιάδης (Χαριζάνης), Γιάγκος Τάσκος καὶ Θάνος Γιαγκούλας ἀπὸ τὴ Νέγορτσα, οἱ Ἄγγος Δάκος καὶ Ἄγγος Ἀθανασίου ἀπὸ τὴν Παρδέιτσα, οἱ Χρῆστος Δοϊτσίνης, Γεώργ. Διδασκάλου καὶ Γεώργ. Βεζύρης ἀπὸ τοὺς Εὐζώνους (Ματσικόβο), οἱ Γεώργ. Ξανθός (Σίβος ἢ Σίβας) καὶ Νικ. Νικόλτσης ἀπὸ τὴ Μαρζέντσα, καὶ οἱ Πέτρος Ἀβραμίδης καὶ Ἀθανάσιος Καπετανόπουλος ἀπὸ τὸ Τίκφες. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' ὅλους αὐτούς, ποὺ ἀνάφερα παραπάνω, πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες κάτοικοι κινητοποιήθηκαν στὰ 1878 ἀπὸ τὴ Μπογδάντσα, τὸ Στογιάκοβο, τὸ Σκρά (Λούμνιτσα), τὴν Κάρπη (Τσέρνα Ρέκα), τὴν Καστανερὴ (Μπαρόβιτσα), τὴ Γρίβα (Κριβα), τὴ Γουμένισσα, τὰ Μεγάλα Λιβάδια, τὸν Ἀρχάγγελο (Ἄσσιανη), τὴ Λαγκαδιά (Λούγουντσα) καὶ ἄλλα χωριά¹.

Μετὰ τὸ 1885, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν πραξικοπηματικὴ προσύρτηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ἡ προσοχὴ τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδης στράφηκε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, πρὸς τὸ ζωτικὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας². Στὴν περιφέρεια Γευγελῆς ἡ διείσδυση τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ αἰσθητὴ, κυρίως ἀνάμεσα στὶς σλαβόφωνες ἀγροτικὲς μάζες. Νέα παιδιὰ μεταφέρονταν καταναγκαστικὰ στὴ Σόφια καὶ σὲ ἄλλες βουλγαρικὲς πόλεις, ὅπου κλείνονταν σὲ εἰδικὰ οἰκοτροφεῖα καὶ σχολεῖα καὶ μοῦνταν στὰ βουλγαρικὰ σχέδια. Ἀργότερα ἐπέστρεψαν φανατισμένοι στὶς περιοχὲς τοὺς καὶ ἄρχιζαν τὸν προσηλυτισμὸ τοῦ ντόπιου σλαβόφωνου πληθυσμοῦ. Στὸ χωριὸ Μαρζέντσα τῆς Γευγελῆς ζοῦσε ὡς τὰ 1885 μόνο σλαβόφωνος πληθυσμὸς μετὴν ἑλληνικὴ συνέλιξη. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ τὴ χρονιά ἐκείνη ἡ παρουσία δύο δασκάλων, τοῦ Χ. Οὐροῦμ καὶ τοῦ Χ. Νέγκα, ποὺ εἶχαν ἐκπαιδευθεῖ στὴ Βουλγαρία, συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴ διάδοση τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας στὴ Μαρζέντσα καὶ στὴ δημιουργία ἰσχυρῆς βουλγαρικῆς κοινότητος, ἡ ὁποία κρατοῦσε ἰδιαίτερα ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στοῦ ντόπιου ἑλληνικοῦ στοιχείου. Στὶς 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1885 συνελήφθησαν στὴ Μαρζέντσα οἱ Γεώργιος Ξανθός καὶ Νικόλαος Νικόλτσης ὕστερα ἀπὸ σχετικὲς καταγγελίες τῶν ἐξωτερικῶν πρὸς τὶς ντόπιες τουρκικὲς ἀρχὲς μετὴν κατηγορία ὅτι εἶχαν ἐφοδιαστῆ ὄπλα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ προξενεῖο Θεσσαλονίκης, ὅπως πραγματικὰ εἶχε συμβεῖ. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς Γευγελῆς εἶχαν προβεῖ σὲ ἐξονυχιστικὲς ἐρευνες στὰ σπίτια τῶν Ἑλλήνων πατριωτῶν τῆς Γευγελῆς καὶ τῶν γύρω χωριῶν, ἀλλὰ δὲν μπόρεσαν ν' ἀνακαλύψουν τίποτε, ἐπειδὴ τὰ ὄπλα ἦταν κρυμμένα σὲ ἀπίθανα μέρη. Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες καὶ χωρὶς νὰ προηγηθοῦν οἱ σχετικὲς ἀνακρίσεις, ὁ Γ. Ξανθός πέτυχε ν' ἀποφυλακιστῆ προσωρινά, ἀφοῦ πρῶτα δωροδόκησε τὸν Τούρκο ἀρχιφύλακα καὶ μετὰ προσωπικὴ ἐγγύηση τοῦ συγκρατουμένου του Ν. Νικόλτση. Τότε παρουσιάστηκε ἀμέσως στὸ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ἀλέξανδρο καὶ τοῦ ἐξιστόρησε τὰ συμβάντα. Ἐκεῖνος, μετὰ τὴ σειρὰ τοῦ, ἀφοῦ ἀπευθύνθηκε στὸ βαλὴ, ζήτησε τὴν ἀποφυλάκιση τῶν δύο Ἑλλήνων κρατουμένων, ὅπως καὶ τελικὰ πέτυχε ὕστερα ἀπὸ δύο μῆρες³.

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 1.

2. Evangelos Kofos, Nationalism and Communism in Macedonia, Thessaloniki 1964, σ. 21.

3. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 2.

Ἡ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε αἰσθητὰ στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν. Οἱ ἐξαρχικοὶ καὶ τὰ ὄργανα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας στράφηκαν μὲ ἐκδικητικὴ μανία ἐναντίον τῆς οἰκογένειας τοῦ Γ. Ξανθοῦ, προκαλώντας σημαντικὲς ὑλικὲς ζημιές στὴν ἀγροτικὴ ἰδιοκτησίᾳ τῆς καὶ ἀπειλώντας μόνιμα τὴ ζωὴ τῶν μελῶν τῆς. Στὰ 1900 κακοποίησαν ἄγρια ὀλόκληρη τὴν οἰκογένεια τοῦ Γ. Ξανθοῦ καὶ γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἀπαγόρευσαν στὰ παιδιὰ του, Κωνσταντῖνο, Ἰωάννη, Σοφία καὶ Μαγδαληνή, νὰ συμμετέχουν στὶς ἑορταστικὲς ἑκδηλώσεις, ποὺ πραγματοποιοῦνταν τότε στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς Μαρζέντσας. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1904 ἡ οἰκογένεια τοῦ Γ. Ξανθοῦ κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐξαρχικοὺς τοῦ χωριοῦ ὅτι ἔκρυβε κάποιον Ἑλληνα ἀντάρτη στὸ σπίτι τῆς, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ σχετικὲς ἐρευνες τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν οἱ κατηγορίες αὐτὲς ἀποδείχθηκαν ἀβάσιμες.

Στὰ μέσα περίπου τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα εἶχαν ἀπομείνει στὴ Μαρζέντσα μόνον ἑπτὰ ἑλληνικὲς οἰκογένειες. Ἡ τρομακτικὴ στάση καὶ οἱ συνεχεῖς καταπιέσεις τῶν ἐξαρχικῶν καὶ Βουλγάρων εἶχαν ἐκμηδενίσει τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα, ἡ ὁποία στερήθηκε καὶ τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες τοῦ Ἑλληνα ἱερέα τοῦ χωριοῦ. Μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Γ. Ξανθοῦ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἱερέα ὁ Γ. Λέσιος, ὁ ὁποῖος λειτουργοῦσε γιὰ δύο χρόνια στὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ἡ κατάσταση ὁμως ἐκτραχύνθηκε ἀργότερα μὲ τὴ βάνανυση κακοποίηση τοῦ Ἑλληνα ἱερέα καὶ τὴν ὀξεῖα διαμάχη, ἀνάμεσα στὸ ἑλληνικὸ καὶ βουλγαρικὸ πληθυσμιακὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Τὸ Μάιο τοῦ 1904, ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς δικαστικοὺς ἀγῶνες, — ὁ Γ. Ξανθὸς ἐκπροσωποῦσε τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα —, ἡ ἐκκλησία ἐπιδικάστηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς Γαγγελῆς στοὺς Ἑλληνας¹.

Νὰ πῶς περιγράφει παρακάτω, στὰ ἀπομνημονεύματά του, ὁ Ἰ. Ξανθὸς τὸ διάλογο, ποὺ εἶχε ὁ πατέρας του Γεώργιος μὲ τὸν καϊμακάμη στὸ δικαστήριον γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐκκλησίας:

Γ. Ξανθός: Καϊμακάμ Ἐφέντη, (Κύριε Ὑποδιοικητά), ὁ κάθε Νόμος τοῦ Κράτους καὶ τὸ κάθε φερμάνιον τοῦ Σουλτάνου ἐκδίδονται διὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ τὸ δίκαιον τοῦ καθενός· καὶ ἐγὼ σέβομαι καὶ τιμῶ τοὺς Νόμους καὶ τὸ φερμάνιον τοῦ Παντισιάχ μας (Σουλτάνου) πλην ὁμως θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε νὰ κάμω ἓνα ἐρώτημα:

Καϊμακάμη: Ἐχετε τὴν ἄδειαν.

Ξανθός: Καϊμακάμ Ἐφέντη, θέλω νὰ μάθω ὅταν ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία αὐτὴ τὸ Σουλτανικὸν φερμάνιον ἐπ' ὀνόματι τίνος ἐξεδόθη; Ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου ἢ τοῦ Ἐξάρχου;

Καϊμακάμη: Ὅλαι αἱ παλαιαὶ ἐκκλησίαι ἐκτίσθησαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου, διότι τότε δὲν ὑπῆρχον Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν, οὔτε καὶ Ἐξάρχος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ξανθός: Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν πληροφορίαν, ἀλλὰ θὰ σᾶς παρακαλέσω, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ κάμω καὶ ἄλλο ἐρώτημα.

Καϊμακάμη: Ἐχετε καὶ πάλιν τὴν ἄδειαν.

Ξανθός: Καϊμακάμ Ἐφέντη, ὅταν πεθάνῃ ἓνας πατέρας ποῖος δικαιούται νὰ εἶναι κληρονόμος τῆς περιουσίας του;

Καϊμακάμη: Τὴν περιουσίαν τοῦ ὑποθαπόντος πατρὸς τὴν κληρονομοῦν τὰ παιδιὰ ἢ καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς του.

Ξανθός: Τότε, Καϊμακάμ Ἐφέντη, ἐγὼ πρέπει νὰ κατέχω τὴν ἐκκλησίαν, διότι ἐγὼ εἶμαι Πατριαρχικὸς καὶ ἐγὼ εἶμαι παιδί του, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι εἶναι Ἐξαρχικοὶ καὶ ξένοι πρὸς τὸν Πατριάρχην.

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 3.

Ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἕνας ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν Συμβούλων τοῦ Καϊμακάμη, ὁ Σαζαήρ Ἐφέντης ἐνθουσιασθεὶς ἐκ τῆς ἐμπνευσμένης καὶ πολὺ ὀρθῆς ἀπαντήσεως τοῦ πατρὸς μου Γ. Ξανθοῦ ἐσηκώθη ἐκ τῆς θέσεώς του, κατηυθύνθη πρὸς τὸν πατέρα μου, ἐκτύπησεν αὐτὸν ἐλαφρῶς εἰς τὸν ὦμον του διὰ τῆς χειρὸς του καὶ τοῦ εἶπε: «Καζαντὴν Γιώργε Τσιρματζή», ἐκέρδισες τὴν δίκην κ. Γιώργη»¹.

Ἡ σημαντικὴ αὕτη ὅμως ἐπιτυχία ἐξόργισε τὴν ἀντίπαλη μερίδα, ἡ ὁποία κατέλαβε τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία τὸ Μ. Σάββατο τοῦ 1905, ἀλλὰ τὸ ἴδιο βράδυ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γ. Ξανθοῦ, οἱ γιοὶ του Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος, κατόρθωσαν νὰ διώξουν τοὺς Βουλνάρους καὶ νὰ τελέσουν τὴν Ἀνάστασιν².

Ὁ Κωνσταντῖνος Ξανθὸς συμμετεῖχε ὡς ὀπλίτης στὸ ἀνταρτικὸ σῶμα τοῦ καπετὰν Κωστάκη Οἰκονόμου³ στὶς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Στὸ σῶμα αὐτὸ εἶχαν στρατολογηθεῖ ἐπίσης καὶ ἄλλοι νέοι τῆς Γευγελῆς, ὅπως ὁ Ἀντώνιος Μπισίρης, ὁ Γεώργ. Μόσχος, ὁ Λάζαρος Ράλλης, ὁ Θάνος Ντοκτόρης καὶ ἄλλοι⁴. Στὰ 1907 ἡ οἰκογένεια τοῦ Γ. Ξανθοῦ ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴ Γευγελή. Στὶς 17 Μαΐου τοῦ 1913 ὁ Γ. Ξανθὸς συνελήφθη καὶ δολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μαζί με ἄλλους Ἑλληνας πατριῶτες τῆς Γευγελῆς⁵.

4. Ὁ γιὸς του, Ἰωάννης Ξανθός, γεννήθηκε στὴ Μαρζέντσα στὰ 1885. Φοίτησε στὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῆς Γευγελῆς, στὸ γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ τὸ 1901 στὸ ὑποδιδασκαλεῖο τῆς ἴδιας πόλης, ἀπὸ ὅπου καὶ ἀποφοίτησε. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1903 ὁ Ἰ. Ξανθὸς διορίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ δάσκαλος στὸ χωριὸ Βραχιά (Καγιαλή), ὅπου εἶχε σχηματιστεῖ τριμελὴς ἐθνικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Μήτσο Πασά, τὸν ἱερέα Δημήτριο Σκενδέρη καὶ τὸ Δημήτριο Γεωργάκη, οἱ ὅποιοι συντόνιζαν τὶς ἐνέργειες τους γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὡς τέταρτο μέλος τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς προστέθηκε καὶ ὁ Ἰ. Ξανθός. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀνέπτυξε σημαντικὴ ἐθνικὴ δραστηριότητα καὶ πολλὰς φορὰς κινδύνευσε νὰ χάσει τὴ ζωὴ του, ὅπως περιγράφει ὁ ἴδιος ἀναλυτικὰ στὰ ἀπομνημονεύματά του⁶.

Ὅταν ἡ θέση του ἐγίνε ιδιαίτερα ἐπισημὴ στὴ Βραχιά, ὁ Ἰ. Ξανθὸς διορίστηκε δάσκαλος στὰ 1905 στὴ Γευγελή. Κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴν περιοχὴ ἐκείνη ἀνέλαβε ἐπικίνδυνες ἀποστολὰς καὶ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἀποτελεσματικότερη διεκπεραίωση τῶν ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν ἀποστολῶν. Ἐτσι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1905 ὁ Ἰ. Ξανθὸς κατόρθωσε νὰ περάσει μεταμφιεσμένο τὸν καπετὰν Ζήρα⁷ ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ καὶ νὰ τὸν μεταφέρει ἀπὸ τὴ Γευγελή στὸ χωριὸ Μπογορόιτσα. Παράλληλα, τὸ Φεβρουάριο τοῦ ἴδιου χρόνου, παρέδωσε στὸν ἀρχηγὸ τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων καπετὰν Δράγα ἢ Γεώργιο Κακουλίδη⁸, ποὺ βρισκόταν τότε στὴ Νέγορτσα, ἐμπιστευτικὸ ἔγγραφο ἐκ μέρους τοῦ ἀρχι-

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 5.

2. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σ. 4-7.

3. Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἀνέκδοτο μητρώο τῶν μαχητῶν τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνα, σ. 90.

4. Γιὰ τοὺς ἄνδρες τοῦ σώματος τοῦ Κωστάκη Οἰκονόμου βλ. Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο υ, ἔ.ἀ., σσ. 90-91.

5. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σσ. 7-8.

6. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα Ἰ. Ξανθοῦ, σσ. 8-15.

7. Π. Τ σ ά μ η, Μακεδονικὸς Ἀγών, σσ. 229, 338, ὅπου καὶ ὀρισμένες ἐνδείξεις γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Γεώργιου Ζήρα κατὰ τὸ μακεδονικὸ ἀγῶνα.

8. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Γεώργιου Κακουλίδη ἢ Δράγα κατὰ τὸ μακεδονικὸ ἀγῶνα βλ. στοῦ Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Σ ο υ λ ι ώ τ η - Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀ-

ερατικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Γευγελῆς Λεοντίου. Τὸ Πάσχα τοῦ 1906 συμμετεῖχε ἐνεργᾶ στὴν ἐπικίνδυνη πορεία τῆς διμοιρίας τοῦ ὀμαδάρχη καπετᾶν Στέλιου, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Κρήτες καὶ ἄλλους Ἕλληνες ἀπὸ τὴ νότια Ἑλλάδα, διὰ μέσου τοῦ 'Αξιῶ ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Μπογδάντσας στὴ Νέγορτσα. Ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος, λίγο ἔλλειψε νὰ τοῦ στοιχίσει τὴ ζωὴ του¹.

Στὰ 1911-1912 ὁ 'Ι. Ξανθὸς διορίστηκε δάσκαλος στὴ Μπογδάντσα. Μαζὶ μὲ τὸ Στρωμνιτσιώτη διευθυντὴ τοῦ σχολείου Ἡφαιστίωνα Μούλκα² ἀγωνίστηκε σκληρὰ γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ διώροφου ἐξατάξιου ἑλληνικοῦ διδασκῆρίου. Στάλθηκε ἐπανειλημμένα στὴ Θεσσαλονίκη μὲ αἴτηση τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τῆς Μπογδάντσας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Πολυανῆς Παρθένιου γιὰ τὴ χορήγηση ὑλικῆς βοήθειας ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου Θεσσαλονίκης, ποὺ πρόσφερε τελικὰ 30.000 τουρκικὲς λίρες³.

Στις ἀρχὲς Ἀπριλίου τοῦ 1914 ὁ 'Ι. Ξανθὸς εἰδοποίησε ἔγκαιρα τὶς ἑλληνικὲς στρατιωτικὲς ἀρχὲς τῆς Γουμένισσας γιὰ τὴν ἐπικείμενη εἰσβολὴ βουλγαρικῆς ἀνταρτικῆς ὀμάδας στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος κοντὰ στὸ ἑλληνικὸ φυλάκιο τῆς Λούμνιτσας (Σκρᾶ). Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξόντωσε τὴ βουλγαρικὴ ὀμάδα. Ἀνάλογες σὲ σημασία ἔθνικὲς ὑπηρεσίαι πρόσφερε ὁ 'Ι. Ξανθὸς κατὰ τὴ διάρκειά τῆς διδασκαλικῆς ὑπηρεσίας του στὸ Σέχοβο, τὴ σημερινὴ Εἰδομένη. Τὸ 1915 μετατέθηκε στὸ χωριὸ Πέλλα ('Αγιοὶ Ἀπόστολοι) τῶν Γιαντισῶν. Τὸ 1940 κατατάχθηκε ὡς ἐθελοντὴς στὸ τμήμα «Ψυχαγωγίας τοῦ Στρατιώτη» τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ ὑπηρέτησε ἐκεῖ μέχρι τὴ λήξη τοῦ ἑλληνο-ιταλικοῦ πολέμου. Ὁ 'Ι. Ξανθὸς τιμήθηκε μὲ πολυάριθμα διπλώματα καὶ μετάλλια γιὰ τὴν προσφορά του στὸ μακεδονικὸ ἀγῶνα⁴.

5. Ἀπο μιὰ ἄλλη γεωγραφικὴ περιοχή τῆς Βόρειας Μακεδονίας, τὸ Μοναστήρι, κατὰγεται ὁ γνωστὸς Ἕλληνας γυμνασιάρχης Ἀλέξανδρος Ζουμετίκος, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὶς 25 Ἀπριλίου τοῦ 1861. Τὶς σχετικὲς εἰδήσεις γιὰ τὴν ἔθνικὴ δραστηριότητά του ἀντλοῦμε ἀπὸ ἓνα δωδεκασέλιδο δακτυλογραφημένο κείμενο, τὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὴν κόρη του Ὑλγα Κωνσταντοπούλου καὶ σώζεται σήμερα στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Φέρει τὸν τίτλο «Συνοπτικὸν Βιογραφικὸν Σημείωμα περὶ τῆς ἔθνικῆς κ.λ.π. δράσεως τοῦ ἀειμνήστου Ἀλεξάνδρου Ζουμετίκου διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Βερολίνου καὶ Γυμνασιάρχου Μοναστηρίου-Κορυτσᾶς-Ἀδριανουπόλεως-Κομοτινῆς καὶ Ναούσσης —Βάσει ἀφηγήσεως τῆς χήρας συζύγου του (ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του Ὑλγας Κωνσταντοπούλου)».

Ὁ Ἄλ. Ζουμετίκος τελείωσε τὶς γυμνασιακὲς σπουδὲς του στὸ Μοναστήρι. Στὰ 1876 φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ στὰ 1880 πῆρε τὸ πτυχίον τῆς φιλολογίας.

γῶν, Ἡ «Ὁργάνωσις Θεσσαλονίκης» 1096-1908, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 77. Ἀρχεῖον Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος Πηνελόπης Δέλτα, 3 Παναγιώτη Παπατζανετέα, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (Ἀπομνημονεύματα), ἐπιμέλεια Λουίζας Συνδίκου-Λαούρδα, ἔκδοσις ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 2, 42, D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia (1897-1913), σ. 201, Δημητρίου Ν. Κάκκαβου, Ἀπομνημονεύματα (Μακεδονικὸς Ἀγὼν), Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 51-52, 93, 170, Π. Τσάμη, ἔ.α., σσ. 225, 291, 295.

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα 'Ι. Ξανθοῦ, σσ. 15-20.

2. Ἀθανάσιου Α. Ἀγγελόπουλου, Βόρειος Μακεδονία, Ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Στρωμνίτισης, Τοπογραφία-Ἱστορία-Ἐκκλησία-Παιδεία-Ἐθνικὴ καὶ Κοινωνικὴ Ζωή, Ἀπομνημονεύματα Κ. Μπόνη, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 130, ὑποσ. 1.

3. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα 'Ι. Ξανθοῦ, σ. 20.

4. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 150, Ἀπομνημονεύματα 'Ι. Ξανθοῦ, σσ. 21-23.

Κατά τη χρονική περίοδο 1880-1888 εργάστηκε ως καθηγητής στο ελληνικό γυμνάσιο του Μοναστηρίου και παράλληλα ανέπτυξε σημαντική εθνική δράση συμμετέχοντας μαζί με πολλούς Έλληνες δασκάλους, καθηγητές και προκρίτους στο επαναστατικό κίνημα του Άναστασιου Πηχεάνα. Στά 1888 φοιτά άρχικά στη Φιλοσοφική σχολή του Γιότινγκεν (Γοτίγγη) και έπειτα στη Φιλοσοφική σχολή του Βερολίνου, από όπου πήρε ύστερα από 6 χρόνια το δίπλωμα της Φιλοσοφίας και αναγορεύθηκε διδάκτορας. Τό θέμα της διατριβής του αναφερόταν στην προσωπικότητα του Μ. Άλέξανδρου. Κατά τη φοίτησή του στά γερμανικά πανεπιστήμια ό Άλ. Ζουμετικός είχε τήν εύκαιρία νά παρακολουθήσει παραδόσεις και φροντιστήρια όρισμένων επιφανών Γερμανών επιστημόνων, όπως του Mommsen, Kirchof, Wilamowitz-Möllendorf και άλλων¹.

Μετά τήν αναγόρευσή του σέ διδάκτορα της Φιλοσοφίας, οί άρμόδιοι πανεπιστημιακοί κύκλοι του πρόσφεραν τή θέση του ύφηγητή στό πανεπιστήμιο του Βερολίνου, αλλά ό Άλ. Ζουμετικός, φλεγόμενος από ένθερμο πατριωτισμό, προτίμησε νά επιστρέψει στην πατρίδα του και νά διδάξει στό ελληνικό γυμνάσιο του Μοναστηρίου. Σάν γυμνασιάρχης ανέπτυξε σημαντική εθνική δράση κατά τό μακεδονικό άγώνα και άποτέλεσε ένα από τά δυναμικότερα στελέχη του. Στά 1903 συναντήθηκε μυστικά στην Άθήνα με τό διάδοχο Κωνσταντίνο και άλλα σημαντικά πολιτικά πρόσωπα και τότε κατέστρωσαν τά όριστικά σχέδια για τή διάβαση των ελληνικών άνταρτικών σωμάτων από τόν Άλιάκμονα πρός τή Βορειοδυτική Μακεδονία. Πάρθηκε άκόμη ή άπόφαση για τήν έπιβολή σκληρών αντιποίνων στις βουλγαρικές ομάδες που δρούσαν στις περιοχές εκείνες².

Κατά τήν παραμονή του στό Μοναστήρι ό Άλ. Ζουμετικός αντιμετώπισε με επιτυχία τις σκευωρίες των όπαδών της βουλγαρικής και της ρουμανικής προπαγάνδας και έθεσε πολλές φορές σέ κίνδυνο τή ζωή του, υπερασπιζόμενος τούς συμπατριώτες του. από τήν καταδίωξη των βουλγαρικών άνταρτικών ομάδων και των τουρκικών άρχων. Στά 1904 παρασημοφορήθηκε με τόν άργυρό σταυρό του τάγματος του Σωτήρος³. Τήν ίδια χρονιά ιδρύθηκε στό Μοναστήρι ή «Έσωτερική Όργάνωσις» με πρωτοβουλία του μεγαλέμπορου Σπύρου Δούμα, του χειρούργου Σταύρου Νάλη και του Κωνσταντίνου Μιχαήλ. Για τή συγκρότηση της όργάνωσης αυτής, που απέβλεπε στό συντονισμό των ελληνικών ένεργειών για τήν αντιμετώπιση της δράσης των βουλγαρικών σωμάτων, εργάστηκαν με ζήλο οί Θεόδωρος Μόδης, Άλεξ. Ζουμετικός, Δημ. Μάρκου και άλλοι⁴.

Η προκλητική στάση πολλών εκκλησιαστικών εκπροσώπων του πατριαρχείου της Βόρειας Μακεδονίας στά τέλη του 19ου και στις άρχές του είκοστού αιώνα προκάλεσε, όπως είναι γνωστό, σημαντική άναταραχή άνάμεσα στις πολυάριθμες μάζες του ελληνικού πληθυσμού, δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για τή διείσδυση των ξένων προπαγανδών και ύπήρξε ή κυριότερη άφορμή για τή διακοπή της συνεργασίας των Έλλήνων προξένων της Μακεδονίας με τούς κατά τόπους μητροπολίτες⁵. Έτσι και στό Μοναστήρι ή παράλογη στάση του μητροπολίτη Πελαγονίας Ίωακείμ Φοροπούλου⁶, που άπαιτούσε από

1. Άρχείο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικό σημείωμα Άλ. Ζουμετικού, σ. 1.

2. Άρχείο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικό σημείωμα Άλ. Ζουμετικού, σ. 2.

3. Άρχείο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικό σημείωμα Άλ. Ζουμετικού, σσ. 3-6.

4. Ό Μακεδονικός Άγών και τά είς Θράκην γεγονότα, Γενικών Έπιτελεϊών Στρατού, έκδ. Διεύθυνσης Έστορίας Στρατού, Άθήναι 1979, σσ. 211-212.

5. Βλ. σχετικά στού Ν. Βλάχου, Τό Μακεδονικόν ως φάσις του Άνατολικού Ζητήματος, σσ. 127-219.

6. Για τήν παραμονή του Ί. Φορόπουλου στό Μοναστήρι (1903-1906) βλ. στού Άθανασίου Γ. Γερομιχαήλ, Ίωακείμ Φορόπουλος, Μητροπολίτης Πελαγο-

κάθε Ἑλληνα ἐκπαιδευτικὸ ἕνα ὀρισμένο χρηματικὸ ποσό, συνάντησε τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τοῦ Ἄλ. Ζουμετίκου, ὁ ὁποῖος διαφώνησε μαζί του καὶ γιὰ ἄλλα ἐπείγοντα ἐθνικὰ θέματα. Ἡ διακοπὴ τῆς συνεργασίας τῶν δύο ἀνδρῶν κατέληξε τελικὰ στὴν ἀναχώρηση τοῦ Ἄλ. Ζουμετίκου ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τὸ 1905, ποῦ φοβήθηκε μήπως ἡ διαμάχη ἐκείνη πάρει ἐπικίνδυνες διαστάσεις καὶ ἐκτεθεῖ ἀνεπανόρθωτα ἢ θέση τοῦ Ἑλληνα μητροπολίτη. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἀρνήθηκε τὶς προτάσεις ὀρισμένων Ἑλλήνων ἐφόρων τοῦ Μοναστηρίου, ποῦ προθυμοποιήθηκαν νὰ ἐνεργήσουν γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰ. Φοροπούλου¹.

Μαζὶ μὲ τὸν Ἄλ. Ζουμετίκο παραιτήθηκαν καὶ οἱ καθηγητὲς τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου Μιχαὴλ Πέτρου, Εὐάγγελος Τσιουπτσές, Βασίλειος Νώτης, Παντελῆς Νάκας καὶ ὀρισμένοι ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι διορίστηκαν σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ζουμετίκος μετατέθηκε στὴν Ἀδριανούπολη καὶ στὰ 1906 ἦλθε στὴν Κοριτσά, ὅπου ὀργάνωσε δύο ἀνταρτικὰ σώματα μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Τάκη Μάρκου. Ἡ ἔντονη ἐθνικὴ δράση του ἀνησύχησε σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὶς ντόπιες τουρκικὲς ἀρχές. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1908 στάλθηκε καὶ πάλι στὴν Ἀδριανούπολη, ὅπου ἐργάστηκε σκληρὰ γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῶν βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν στὴ Θράκη. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου προσφέρθηκε νὰ διδάξει δωρεὰν στὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο τῆς Ἀδριανούπολης μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες καθηγητὲς. Ἡ πρωτοβουλία του αὐτὴ εἶχε σὰν συνέπεια νὰ συνελθῆ ἀμείωτη ἢ λειτουργία τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου, στὸ ὁποῖο φοιτοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη 500 περίπου μαθητὲς. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἀδριανούπολης (1920) καὶ ἡ σύντομη ἐκκένωση τῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες δύο χρόνια ἀργότερα, βρῆκε τὸν Ἄλ. Ζουμετίκο νὰ διδάσκει στὸ γυμνάσιο τῆς Κομοτινῆς ὡς τὰ 1924, ὅποτε καὶ μετατέθηκε στὴ Νάουσα. Ἐκεῖ πέθανε στίς 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1929 καὶ κηδεύθηκε μὲ δημόσια δαπάνη².

Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου
τοῦ Αἵμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Δημοσιεύονται ἐδῶ ἔντεκα ἐπιγραφές ἀπὸ τὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Μακεδονίας. Ὅκτὼ ἀπὸ αὐτὲς ἦταν ἄγνωστες, ἐνῶ μία ἀπὸ τὴν Καστοριά, ἂν καὶ γνωστὴ, δὲν δημοσιεύτηκε ποτέ. Ἀνιδημοσιεύεται ἐπίσης μία ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μὲ ὀρισμένες διορθώσεις καὶ σχολιάζεται τέλος μία σὲ εἰκόνα τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

1. Θεσσαλονίκη. Συλλογὴ Ροτόντας. Ἐπιγραφή σὲ μάρμαρο (βλ. αἰ.).

Δ Γ Ε Ι Ο Υ Α Β Ρ Ε Τ Ε Ι Ο Υ

ΑΓΕΙΟΥ ΛΑΒΡΕ(Ν)ΤΕΙΟΥ

νίας (1903-1906), Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 29-31, τοῦ ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ ἐθνικὴ δράσις τοῦ μητροπολίτου Πελαγονίας Ἰωακείμ Φοροπούλου καὶ αἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 17-22

1. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικὸ σημεῖωμα Ἄλ. Ζουμετίκου, σσ. 6-7.
2. Ἀρχεῖο ΙΜΧΑ, φάκελλος Δ 113, Βιογραφικὸ σημεῖωμα Ἄλ. Ζουμετίκου, σσ. 8-12.

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ σὲ ἀκόσμητο δόμο ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ ἀρχαιολογικὸ τεκμήριον γιὰ τὴν ὑπαρξὴ λατρείας τοῦ ἁγίου Λαυρεντίου στὴ Θεσσαλονίκη. Μονὴ τοῦ ἁγίου μᾶς εἶναι γνωστὴ μόνο ἀπὸ μία σημείωση τοῦ 1406, βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantines*, Paris 1975, σ. 394. Ἡ ἐπιγραφή δικαιώνει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Janin ὅτι θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε παλιὰ λατρεία τοῦ ἁγίου στὴ Θεσσαλονίκη.

2. *Θεσσαλονίκη. Συλλογὴ Ἁγίου Δημητρίου. Ἐπιγραφή σὲ μαρμάρινο ἐπιστόλιον (8ος-9ος αἰ.).*

ΜΕΛΕΤΙΣ ΕΠΑΡΧΣ ΤΣ ΔΗΜΝΙΩΤΣ

Μὲ ἐπιφύλαξιν γιὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συμπλημάτων. Ὑπάρχει βέβαια μεγάλος ἀριθμὸς συμπλημάτων σὲ ὅμοια σχήματα πάνω σὲ μολυβδόβουλλα ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. μέχρι καὶ τὸν 9ο αἰ., βλ. G. Zacos-A. Vegley, *Byzantine Lead Seals*, Basel 1972. Διδακτικὴ εἶναι ἀκόμη οἱ ἐπιγραφές στὴν καμὰρα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης (780-797) καὶ στὸ ψηφιδωτὸ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξάνδρου στὴν Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως (912). Ἡ μορφή τοῦ ἐπιστολίου πλησιάζει περισσότερο σ' αὐτὴν ποὺ ἔχουν τὰ βυζαντινὰ ἐπιστόλια καὶ ὄχι τὰ παλαιοχριστιανικά. Ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀκόσμητο μᾶς κάνει νὰ σκεφτόμαστε τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαγίας γιὰ τὴ χρονολόγησίν της.

3. *Καστοριά. Παναγία Μαυριώτισσα. Ἐπιγραφή σὲ τοιχογραφία τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ (12ος αἰ.).*

Δημοσιεύσεις: Ἀναφορὴς μόνον τῆς ἐπιγραφῆς στοῦ Ν. Μουτσόπουλου, *Καστοριά, Παναγία ἢ Μαυριώτισσα*, Ἀθῆναι 1967, σ. 43 καὶ Στ. Πελεκανίδου, *Χρονολογικὰ προβλήματα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Μαυριώτισσας Καστοριάς*, ΑΕ 1978 (1980)149.

ἹΠΟCΙΕΡΟ
 ΓΙΛΑC·ΟΑΝ ΙΚΟΔΟΜΗC
 ΜΑΝCΤ

...]ΠΙΠΟC ΙΕΡΟ[ΜΟΝΑΧΟC...

...] ἉΓΙΑC ΜΟΝ[ΗC ΤΑΥΤΗC...Ο...

ΓΙΛΑC· Ο ΑΝΙΚΟΔΟΜΗC[ΑC ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΕΠΙ ΡΩ]

ΜΑΝC Τ[ῆC ΒΑΣΙΛΕΩC]

Ἡ ἐπιγραφή συνοδεύει τὸν εἰκονιζόμενο ἐκεῖ ἱερομόναχο, πεσμένο στὰ πόδια τῆς Παναγίας. Σήμερα εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη ὅπως φαίνεται στὴ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει ὁ Ν. Μο υ τ σ ὀ π ο υ λ ο ς, ὁ.π., πίν. 83. Εἶναι ὅμως περίεργο ὅτι, ἐνῶ στὴ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει ὁ Στ. Πελεκανίδης, Καστορία I, Θεσσαλονίκη 1951, πίν. 66α (ἀπ' ὅπου καὶ τὸ παραπάνω ὑπόγραφο) φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφή διατηροῦσε ἀρκετὰ γράμματα, οὔτε ὁ Πελεκανίδης οὔτε ὁ Μουτσόπουλος τὴν ἔχουν δημοσιεύσει. Ἡ ἀποψη τῶν παραπάνω ἐρευνητῶν ὅτι πρόκειται γιὰ κάποιον μοναχὸ Μανουήλ εἶναι ἀστήρικτη. Ἡ μεταγραφή τοῦ τελευταίου στίχου ὡς ΜΑΝ8 Τ, ὅπου ὁ τόνος εἶναι φανερός καὶ τὸ Τ δὲν ἀνήκει φυσικὰ σὲ ἓνα Η ἢ Λ, ὥστε νὰ ἔχουμε τὸ ὄνομα Μανουήλ, εἶναι ἀναμφισβήτητη. Τὸ ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος δὲν εἶναι μοναχὸς φαίνεται ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο καὶ ἀπὸ τὸ ἐνδύμα του. Συνεπῶς τὸ ὄνομα τοῦ ἱερομόναχου βρίσκεται στὸν πρῶτο στίχο. ἀπ' τὸ ὁποῖο σώζονται τὰ τέσσερα τελευταῖα γράμματα μὲ σαφὴ τὴν κατάληξη ΟC.

Μὲ τὴ μεταγραφή τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι σαφές ἂν καὶ δὲν ἔχει διατηρηθῆ τὸ ὄνομα τοῦ ἱερομόναχου. Στὴν ἀρχὴ τοῦ τρίτου στίχου πρέπει νὰ ἔχουμε τὶς δύο τελευταῖες συλλαβὲς ΠΛΑC ἀπὸ τὸ ἐπώνυμό του, ἀφοῦ τὸ ἀκολουθεῖ ἡ καλὰ διατηρημένη ἐπεξηγηματικὴ φράση Ο ΑΝ(Ο)ΙΚΟΔΟΜΗCΑC. Ἀπομένει νὰ ἐξετάσουμε τὴ συμπλήρωση ΕΠΙ ΡΩ)ΜΑΝ8 Τ8 ΒΑCΙΛΕΩC.

Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν τοιχογραφιῶν μέσα στὸ 12ο-13ο αἰ. ἔχουν γίνεи, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἀρκετὲς προτάσεις, ὅπως τὶς ἐκθέτει ὁ Στ. Πελεκανίδης στὴ μελέτη του «Χρονολογικά προβλήματα», ὁ.π. Ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι ἡ παράσταση τοῦ εἰκονιζόμενου ἱερομόναχου ἔγινε μετὰ ἀπὸ τὴν Παναγία καὶ τοὺς ἀγγέλους τῆς κόγχης, πράγμα ποὺ δὲν φαίνεται ἀρκετὰ πιθανό. Ἄλλὰ, ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ πράγμα, τὸ ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος φέρει φωτοστέφανο μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε ὅτι δὲν βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ἓνα πορτραῖτο ἐνὸς κτίτορα ποὺ φρόντισε γιὰ τὴ διακόσμηση τοῦ ναοῦ. ἀλλ' ἰ σὲ ἓνα πορτραῖτο ἐνὸς ἤδη νεκροῦ, ποὺ ὡς πρῶτος κτίτορας θὰ ἔπρεπε νὰ μνημονεῦεται κατὰ τὴν τέλεση τῶν λειτουργιῶν. Συνεπῶς ἡ ἀπεικόνισή του σὲ τόσο προνομιακὴ θέση μέσα στὸ ἱερὸ ἐμπεριέχει τὴν ἔννοια ἐνὸς βρεβίου. Ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς ἴδρυσης τῆς μονῆς ἀπὸ τὸν ἄνώνυμο ἱερομόναχο (δηλαδὴ τῆς σημαντικότερης πράξης γιὰ τὴν ἱστορία τῆς) ἔγινε, καὶ εἶναι λογικὸ νὰ τὸ πεῖ κανεῖς, σὲ σχέση μὲ τὸ φορέα τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὁ ὁποῖος συνήθως ὀριζε τὸ αὐτοδύναμο καὶ αὐτοδέσποτο τῶν μονῶν καὶ ὄχι τῆς τοπικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς γιὰ παράδειγμα, ἡ ὁποία συνήθως ἐπιβουλεύεταν τὴν προνομιακὴ θέση τῶν μοναστηριῶν. Ἐπομένως ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση φαίνεται ὀρθή. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὸν αυτοκράτορα Ρωμανὸ Δ' Διογένη (1068-1071).

Ἡ ἐπιγραφή δὲν χρονολογεῖ, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, τὶς τοιχογραφίες ἂν καὶ δίνει ἓνα ἀρκετὰ καλὸ χρονικὸ ὄριο, τὸ ὁποῖο συνδυασμένο μὲ τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς περιοχῆς στὴν τελευταῖα εἰκοσιπενταετία τοῦ 11ου αἰ., βλ. Γ. Θεοχαρίδη, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 284 κ.έ., βοηθᾷ σ' ἓνα νέο κοίταγμα τῶν τοιχογραφιῶν. Χρονολογεῖ ὅμως σταθερὰ τὸ ἀρχιτεκτόνημα. Τὸ κέρδος μᾶς ἐπομένως εἶναι ἀρκετὰ σημαντικό.

4. Θεσσαλονίκη. Συλλογὴ Ροτόντας. Ἐπιγραφή σὲ μιάμαρο (1282).

Βιβλιογραφία: Ε. Τσιγαρίδα - Κ. Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, Κατάλογος χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν στὰ Μουσεία τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1979, ἀρ. 74, ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βιβλιογραφία.

*Εἰς ἀνδ[— — — —] λα [—] τοῦ κράτου[ς]
 πᾶσαν ἀν[— — — —] το [ε]ὐπραγία[ν].
 Ἄναγεουργεῖ [τὸ]ν ναόν [σου τ]ριμάχα*

Πέτρος σεβαστός Δουκό[πον]λος ἐκ γένου[ς].
 5 καὶ γὰρ τελῶν φροῦρα[χος, ἐν]τὸς προσημέν[ων],
 [σ]ὲ δεξιούται συμφύλα[α τῆ] πόλει.
 [Ἔ]χει γὰρ ἐντὸς τὸν μέγ[αν μω]ροβλήτην.
 ἔτους Ψψ[β].

2. Οἱ παραπάνω ἐκδότες μεταγράφουν καὶ συμπληρώνουν τῆς ὑπ(ε)ραγίας Θεοτόκου. Μιά τέτοια ἀνάγνωση εἶναι ἀδικοιολόγητη, γιατί α) δὲν ὑπάρχει τὸ Ε ἀνάμεσα στὸ Π καὶ Ρ· β) μὲ τὴν προτεινόμενη συμπλήρωση καταστρέφεται ἡ μετρικὴ μορφή τοῦ στίχου· γ) ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑπτὰ δωδεκασύλλαβους καὶ ὄχι δεκατέσσερες ὅπως ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ οἱ ἐκδότες, ὅποτε θὰ εἶχε θέση ἢ συμπλήρωση Θεοτόκου σὲ νέο στίχο. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δεχτοῦμε αὐτὴ τὴν περιπτώση, φαίνεται δύσκολο νὰ τμηθεῖ ἡ φόρμουλα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου σὲ δύο στίχους.

3. Οἱ παραπάνω ἐκδότες συμπληρώνουν τοῦ τρισμύκαρος. Ὁ τονισμὸς στὴν προπαρλήγουσα καὶ ἡ δεκατρισύλλαβη μορφή τοῦ στίχου εἶναι ἐξαιρετικὰ σπάνιο φαινόμενο. βλ. Α. Κ ο μ ί ν η, Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ ἐπιγραμματοποιοί, Ἀθῆναι 1966, σ. 55 καὶ 58.

5. Οἱ παραπάνω ἐκδότες συμπληρώνουν αὐτὸς προσημεν[...]

6. σὲ ἀντὶ τοῦ προτεινόμενου δέ.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ὁ Πέτρος Δουκόπουλος ἀνανεώνει ναὸ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὄχι ναοὺς ὅπως δέχονται οἱ παραπάνω ἐκδότες.

Ἡ μὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου σημαίνει μᾶλλον ὅτι πρόκειται γιὰ πολὺ γνωστὸ καὶ πλατιά λατρευόμενο ἅγιο. Ἄν συναφθεῖ τὸ νόημα τοῦ τρίτου καὶ ἑβδομου στίχου τότε θὰ πρέπει ἴσως νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Πέτρος Δουκόπουλος ἀνακαίνισε τὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ βρισκόταν στὸν τουρκικὸ πύλωνα τοῦ ναοῦ τοῦ Προφήτη Ἰηλίας δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ προερχόταν ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸ ναὸ αὐτοῦ.

5. Πέντε βυζαντινὲς ἐπιγραφὲς στὸ ναὸ τοῦ (Χριστοῦ) τῆς Βέροιας (1326-1355).

Ὁ βόρειος, δυτικὸς καὶ νότιος τοῖχος τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ στὴ Βέροια ἔχουν στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τους ἀπὸ ἓνα ψευδαρκοσόλιο μὲ τοιχογραφίες, οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν περιληφθεῖ στὸ βιβλίον τοῦ καθηγητῆ Στ. Πελεκανίδη¹, γιατί χρονικὰ εἶναι μεταγενέστερες ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ διάκοσμο τοῦ 1315 πού, ὅπως εἶναι γνωστὸ, εἶχε ἀναλάβει νὰ ζωγραφίσει ὁ Γεώργιος Καλλιέργης. Τὸ ψευδαρκοσόλιο τῆς βορεινῆς πλευρᾶς ἐπιζωγραφήθηκε στὰ 1727, ἐνῶ τὰ δύο ἄλλα ἔχουν μείνει ἄθικτα.

Ψευδαρκοσόλιο τοῦ δυτικοῦ τοῖχου

Εἰκονίζονται ὁλόσωμοι ὁ Χριστός, ἡ Παναγία καὶ μιὰ γυναικεῖα μορφή μὲ ἀρχοντικὴ ἐνδυμασία. Τὸ ὄνομά της μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ τὴ συνοδεύει.

ΕΚΟΙΜΗΘΗ Η ΔΣΔΗ
 Τ8 Θ̄V ΜΑΡΙΑ Η CV
 ΝΑΔΗΝΗ ΜΗΝΗ ΕΤ Ξ
 ΜΑVω ΚΑ ω Α Δ

Δηλαδή· Ἐκοιμήθη ἡ δούλη/ τοῦ Θεοῦ Μαρία ἡ Συ/ναδηνή μηνί/Μαῖω ΚΑ, ἔ(τους) ΞωΛΔ (7834 = 1326).

1. Σ τ. Πελεκανίδης, Καλλιέργης, ὄλης Θεσσαλίας ἄριστος ζωγραφοῦς, Ἀθῆναι 1973.

Ψευδαρκασόλιον τοῦ νότιου τοίχου

Εικονίζεται ὁλόσωμος ὁ Χριστὸς νὰ εὐλογεῖ τέσσερις μορφές, δύο ἀπὸ τὴν κάθε πλευρὰ του. Ἀριστερὰ καθὼς βλέπουμε τὴν παράσταση παριστάνεται ἕνας ἄνδρας σὲ μεστή ἡλικία, ὁλόσωμος, ντυμένος ἀρχοντικά. Μιὰ ἐπιγραφή δίπλα του ἀναφέρει τὸ ὄνομά του.

† ΕΚΟΙΜΗΘΗ Ο
ΔΣΛΟC Τ8 ΘΥ ΜΙΧΑΗΛ
Ο ΚΑΒΑΛΛΑΡΙΟ[C]
Ο ΗΟC Τ8 ΣΕΒΑΣ8 Τ8 CH
ΝΑ[ΔΗ]ΝΟV ΜΗΝΙ ΣΕΠΤΕΒΡΙΩ
ΕΤΙ Ζωξ Δ
Ie H

Δηλαδή: Ἐκοιμήθη ὁ/δοῦλος τοῦ Θεοῦ Μιχαήλ/ ὁ Καβαλλάριος/ ὁ υἱὸς τοῦ σεβαστοῦ τοῦ Συ/ναδηνοῦ μηνί Σεπτεμβρίω/ἐτ(ε)ι ΖΩΞΔ (7864=1355)/ἰν(δικτιῶνος) Η¹.

Μπροστὰ στὸ Μιχαήλ Καβαλλάριο Συναδηνό καὶ ὡς τὸ ὕψος τῆς μέσης του εἰκονίζεται ἕνας νέος ἀγένειος ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή:

† ΕΚΟΙΜΗΘΗ Ο Δ8
ΛΟC Τ8 ΘV ΜΑΝ8
ΗΛ Ο ΗΟC Τ8 ΣΕΒ(Α)
Ζ8 Τ8 [CV]ΝΑΔΗΝ(ΟV)
ΜΗΝΙ ΟΚΤΟΒΡ(Ιω)

Δηλαδή: Ἐκοιμήθη ὁ δοῦ/λος τοῦ Θεοῦ Μανου/ἡλ ὁ υἱὸς τοῦ σεβα/στοῦ τοῦ Συναδηνοῦ/μηνί Ὀκτωβρίω.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἕνας ἄνδρας σὲ ἴδια ἡλικία μὲ τὸ Μιχαήλ Καβαλλάριο Συναδηνό. Στὴν ἐπιγραφή ποὺ τὸν συνοδεύει γράφει:

† ΕΚΟΙΜΗΘΗ Ο Δ8ΛΟC
Τ8 ΘV ΜΑΝΟVΗΛ
Ο ΔVΔΗΜΑΡΙC
ΜΗΝΙ ὈΚΤΟΒΡΙω

Δηλαδή: Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος/ τοῦ Θεοῦ Μανουήλ/ ὁ Διδυμάρης/ μηνί Ὀκτωβρίω.

Μπροστὰ ἀπὸ τὸ Μανουήλ Διδυμάρη καὶ ὡς τὸ ὕψος τῆς μέσης του εἰκονίζεται μιὰ νέα κοπελιὰ, ἀρχοντικά ντυμένη. Μαθαίνουμε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή ποὺ τὴ συνοδεύει:

ΕΚΟΙ[ΜΗ]
ΘΗ Η Δ8
ΛΗ Τ8
ΘΥ ΖΑΝΑ {Η}
Η Θ[VΓ]ΑΤΗΡ Τ8
ΜΕΛΑ
ΜΗΝΙ ΑVΓ(8CΤω)

1. Ὁ Στ. Πελεκανίδης, δ.π., σ. θ' μὴ ὑπολογίζοντας στὴν ἰνδικτιῶνα χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφή στὰ 1356.

Δηλαδή: Ἐκοιμήθη ἡ δού/λη τοῦ/ Θε(ο)ῦ Στάνα/ ἡ θυγάτηρ τοῦ/ Μελά/μηνί Αὐγούστου.

Ἄπ' ὅσο διδάσκουν οἱ ἐπιγραφές στὰ δύο ψευδαρκοσόλια τουλάχιστον ἡ Μαρία Συναδηνή (1326), ὁ Μιχαὴλ Καβαλλάριος Συναδηνός (1355) καὶ ὁ Μανουὴλ Συναδηνός εἶναι πρόσωπα τῆς ἴδιας οἰκογένειας. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατό νὰ προσδιορίσουμε τὴ σχέση τοῦ Μανουὴλ Διδυμάρη καὶ τῆς θυγατέρας τοῦ Μελά μετὰ τὰ προηγούμενα πρόσωπα.

Γιὰ τὸ ἔτος θανάτου τῆς Μαρίας Συναδηνῆς καὶ τοῦ Μιχαὴλ Καβαλλαρίου Συναδηνοῦ δὲν προκύπτει πρόβλημα. Εἶναι ὁμως ἀρκετὰ περίεργο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Μαρία Συναδηνή ἐνταφιάζεται στὸ νεοσύστατο μοναστήρι τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ποῦ ὡς σταυροπηγι λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1314¹. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Ἱγνάτιος Καλόθετος ἐγκαταλείπει τὴ Βέροια γύρω στὰ 1329 ἀφοῦ προηγουμένως παραχωρεῖ στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τὸ νεοσύστατο μοναστήρι². Θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ ὑποθέσει κανεὶς κάποια στενὴ σχέση τῆς οἰκογένειας τῶν Συναδηνῶν τῆς Βέροιας μετὰ τὸν Ἱγνάτιο γιὰ μιὰ τέτοιου εἶδους παραχώρηση. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἔτος θανάτου τοῦ Μανουὴλ Διδυμάρη καὶ τοῦ Μανουὴλ Συναδηνοῦ πρέπει νὰ εἶναι τὸ 1355, ἀφοῦ, ὅπως φαίνεται, πέθαναν ἕνα μῆνα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαὴλ Καβαλλαρίου Συναδηνοῦ. Προβληματικότερο εἶναι τὸ ἔτος θανάτου τῆς Στάνας Μελά. Ὁ μῆνας Αὐγούστος μπορεῖ νὰ εἶναι τοῦ ἔτους 1355, ἀλλὰ δὲν φαίνεται πιθανὸ ὅτι μετὰ ἀφορμὴ τὸ δικὸ τῆς θανάτου κατασκευάστηκε τὸ ταφικὸ μνημεῖο τοῦ νότιου τοῖχου, ὅπου εἰκονίστηκαν καὶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἄρχοντες ποῦ πέθαναν στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου. Φαίνεται πιθανότερο ὅτι πέθανε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1354 καὶ ἀκολούθησαν ὁ θάνατος τοῦ Μιχαὴλ Καβαλλαρίου Συναδηνοῦ (Σεπτέμβριος τοῦ 1355) καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μανουὴλ Συναδηνοῦ καὶ Μανουὴλ Διδυμάρη (Ὀκτώβριος τοῦ 1355).

Ὁ Μιχαὴλ Καβαλλάριος Συναδηνός φαίνεται ὅτι ἀνήκει στὴν ἐπόμενη γενιὰ ἀπὸ αὐτὴν τῆς Μαρίας Συναδηνῆς καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ὀρίζει τὴ συγγενικὴ σχέση τῶν δύο προσώπων. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ θεία τοῦ ἀπὸ τὸν πατέρα του ποῦ σημειώνουμε ὅτι εἶχε τὸν τίτλο τοῦ σεβαστοῦ, καὶ αὐτὸ γιὰ τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα Καβαλλάριος, οἰκογενειακὸ προφανῶς τῆς μητέρας του. Ἐπομένως στὴν πρώτη γενιὰ ἀνήκουν ἡ Μαρία Συναδηνή καὶ ὁ ἀδελφός της ὁ σεβαστός Συναδηνός μετὰ τὴ γυναίκα του, κάποια ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν Καβαλλαρίων.

Ὁ Μανουὴλ Συναδηνός ποῦ εἰκονίζεται ὡς ἔφηβος δὲν φέρει τὸ ὄνομα Καβαλλάριος. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς μαζί μετὰ τὴ μεγάλη διαφορά ἡλικίας ποῦ ἔχει ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Καβαλλάριο Συναδηνὸ μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ δύο εἰκονιζόμενοι δὲν εἶναι ἀδελφοί. Πιθανότερο φαίνεται ὅτι ὁ Μανουὴλ εἶναι γιὸς τοῦ Μιχαὴλ. Ἄν πράγματι εἶναι ἔτσι, τότε ἡ ἐπιγραφή ποῦ συνοδεύει τὸ Μανουὴλ μᾶς δίνει τὸ ἀξίωμα τοῦ Μιχαὴλ (σεβαστός). Ἐπομένως στὴ δεύτερη γενιὰ τῶν Συναδηνῶν ἀνήκει ὁ Μιχαὴλ Καβαλλάριος Συναδηνός καὶ στὴν τρίτη ὁ Μανουὴλ Συναδηνός.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ὁ Μανουὴλ Συναδηνός, ὅπως εἰκονίζεται (ἔφηβος, ἀγένειος), δὲν ξεπερνᾷ σὲ ἡλικία τὰ εἴκοσι χρόνια, τότε θὰ δεχόμαστε ὅτι εἶχε γεννηθεῖ γύρω στὰ 1335. Κάνοντας τὸ ἴδιο γιὰ τὸν Μιχαὴλ Καβαλλάριο Συναδηνὸ καὶ Μανουὴλ Διδυμάρη ὑπολογίζουμε ὅτι πρέπει νὰ γεννήθηκαν στὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 14ου αἰ. Ἐπομένως ὁ πατέρας τοῦ Μιχαὴλ, ὁ σεβαστός Συναδηνός καὶ ἡ Μαρία Συναδηνή ἀνήκουν στοὺς Συναδηνοὺς τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰ.

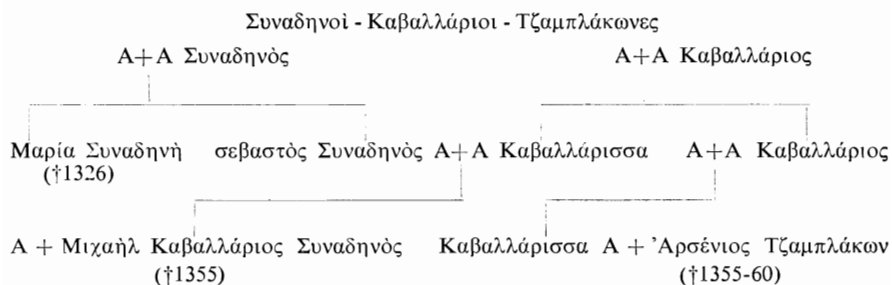
Οἱ Ch. Hannick καὶ G. Schmalzbauer στὴν ἐργασία τους Die Synade-

1. P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Papachryssanthou, Actes de Javra II, Paris 1977, ἀρ. 103.

2. Θ. Παπαζώτου, Ὁ Ἱγνάτιος Καλόθετος ἱδρυτὴς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Βλασίου στὴ Μεγίστη Λαύρα, «Μακεδονικά» 19(1979)428.

noi, Prosopographische Untersuchung zu einer byzantinischen Familie¹, έχουν συγκεντρώσει όσα στοιχεία υπάρχουν στις βυζαντινές πηγές για τους Συναδηνούς. Σύμφωνα με αυτά δέν μπορούμε νά συσχετίσουμε τή Μαρία Συναδηνή και τόν σεβαστό τόν Συναδηνό με τή μεγάλη οικογένεια τών Συναδηνών τής Κωνσταντινούπολης, πού με τόν Ίωάννη Συναδηνό Κομνηνό Δούκα Άγγελο², ό όποιός νυμφεύτηκε τή Θεοδόρα Παλαιολογίνα, άνεψιά του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, συνδέεται πλέον με τόν αυτοκρατορικό οίκο τών Παλαιολόγων. Παρακάτω θά συζητηθεί τόν θέμα, άν ένας από τούς Συναδηνούς ποι περιέχεται στόν κατάλογο τών παραπάνω έρευνητών θά μπορούσε νά ταυτισθεί με έναν από τούς Συναδηνούς τών επιγραφών, άφου προηγουμένως γίνεη μιá χρησίμη παρεμβολή.

Ό Γ. Θεοχαρίδης δημοσίευσε έγγραφο του Άλεξίου Καβαλλάριου Τζαμπλάκωνος πρós τή μονή Βατοπεδίου (1376), όπου αναφέρεται ότι εκείνος κατείχε ένα περιβόλι μέσα στη Βέροια και στη συνοικία του Σκωρονόχου που τό κληρονόμησε από τόν παππού του Άρσένιο Τζαμπλάκωνα³. Από τή γενιά τών Τζαμπλάκωνος που φέρουν τό όνομα τής μεγάλης βυζαντινής οικογένειας τών Καβαλλάριων είναι ό πατέρας του Άλεξίου Μιχαήλ Καβαλλάριου Τζαμπλάκων και ό θεϊός του Άλέξιος Καβαλλάριος Τζαμπλάκων, παιδιά του Άρσενίου Τζαμπλάκωνος και μιās κόρης από τή γενιά τών Καβαλλάριων. Αυτό δικαιολογεί τό πέραςμα του όνόματος τών Καβαλλάριων στη γενιά τών Τζαμπλάκωνος. Η κατοχή ενός κτήματος από τόν Άρσένιο Τζαμπλάκωνα μέσα στη Βέροια, όπως ρητά αναφέρεται στό έγγραφο του έγγονου του Άλεξίου, σημαίνει ότι ό Άρσένιος και ή γυναίκα του έχουν σχέση με τή Βέροια. Έπειδή όμως στη διαθήκη του ό Άρσένιος δέν αναφέρει κάποιο κτήμα του στη Βέροια⁴ (εξάλλου ή διαθήκη του Άρσενίου πρós τή μονή Βατοπεδίου δέν σημαίνει ότι δώρησε όλη τήν ακίνητη περιουσία του στη μονή), είναι πιθανό ότι τό κτήμα τής Βέροιας άνήκε στην περιουσία τής γυναίκας του. Τό κτήμα πέρασε στην κατοχή του γιου της Μιχαήλ Καβαλλάριου Τζαμπλάκωνος και άργότερα του έγγονου της Άλεξίου. Εάν έχουν έτσι τά πράγματα, τότε εντοπίζεται κάποια κόρη από τή γενιά τών Καβαλλάριων στη Βέροια. Κάτι τέτοιο ενισχύεται βέβαια από τήν επιγραφή τής Βέροιας, όπου αναφέρεται ό Μιχαήλ Καβαλλάριος Συναδηνός (1355), γόνος σαφώς τής ίδιας οικογένειας και στην ίδια γενιά με τήν παραπάνω κόρη, τή σύζυγο του Άρσενίου Τζαμπλάκωνος (†1355-60). Ποιά όμως μπορεί νά είναι ή συγγενική σχέση τών διαφόρων προσώπων που αναφέρθηκαν παραπάνω; Έδώ παραθέτουμε έναν πίνακα με τις πιθανές συγγενικές σχέσεις τους.

1. JOB 25(1976) 125-161.
2. Ό.π., σ. 134-35, άρ. 22.
3. Γ. Θεοχαρίδου, Οί Τζαμπλάκωνες, Συμβολή εις τήν βυζαντινήν μακεδονικήν προσωπογραφίαν του ΙΔ΄ αιώνος, «Μακεδονικά» 5(1961-63) 150 κ.έ.
4. Ό.π., σ. 129 κ.έ.

Ἡ γνώση μας πάλι γιὰ τὴν εὐγενὴ γενιά τῶν Καβαλλαρίων τοῦ 13ου αἰ. εἶναι λιγοστή γιὰ κάποιον συσχετισμὸ μὲ τὸν Μιχαὴλ Καβαλλάριο Συναδηνό¹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ὀνόματα Μελάς καὶ Διδυμάρης² δὲν βοηθοῦν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Μία ταύτιση τοῦ Μιχαὴλ Καβαλλαρίου Συνεδηνοῦ μὲ τὸν Μιχαὴλ Συναδηνό, παραλήπτη ἐπιστολῆς τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ μένει ἀνοιχτή, ἂν καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Γρηγορᾶ ὅτι ζοῦσε στὴ Θεσσαλία ἀποτελεῖ ἄρκετὰ βέσιμο στοιχεῖο μιᾶς τέτοιας ταύτισης³. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ μητροπολίτης τῆς Βέροιας ἔφερε τὸν τίτλο «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Θεσσαλίας»⁴. Ὁ Γεώργιος Καλλιέργης ποῦ ζωγραφίζει στὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ αὐτοεπαινεῖται ὡς ὁ «ἄριστος ζωγράφος ὅλης Θεσσαλίας»⁵.

6. Βατοπέδι. Ἐπιγραφή σὲ εἰκόνα Παναγίας Ὁδηγήτριας.

Βιβλιογραφία: G. Millet - J. Pargoire - L. Petit. Requeil des inscriptions chrétiennes de l'Athos, Paris 1904, ἀρ. 82, ὅπου ἡ παλιότερη βιβλιογραφία. A. Grabar, Les revêtements en or et en argent des icônes byzantines du Moyen Age, Venise 1975, σ. 50-51 (ἀνάγνωση I. Ševčenko).

Ὁὐκ ἄρα πᾶσα χάρις ἀνθρώπου χάρις
οὐδὲ φύσ(ε)ις ἔχουσι τὴν σχέσιν μίαν.
Τὴν σύγγονον γὰρ ἧ Παπαδοπουλίνα
τὴν Ἀριαντίσσαν, ἧ κλήσις Χάρις,
5 οὐκ ἀπὸ κοινῶν δεξιότῃ παραγμάτων,
ἀλλὰ τὸν ἀγνὸν τῆς Θεοῦ νύμφης τύπον,
ὃν ἀγγέλων φάλαγγες ὀκνοῦσι βλέπειν.
ἔρωτι κοσμήσασα ἐκ χρυσαργήρου,
δίδωσι αὐτῇ ζώπυρον φίλτρον ξένον
10 Γένοιτο λοιπὸν ταῖς ἀδελφαῖς ἡ χάρις,
—————]ς εὐστοργίας
βίον τε συντήρησις ἀσφαλεστάτη.

Ἡ ἀνάγνωση τῶν G. Millet - J. Pargoire - L. Petit ἔχει ἄρκετὰ λάθη. Στὸ στίχο 2 ὁ Ševčenko μεταγράφει φύσις.

Σὲ ἔγγραφο τῆς μονῆς Βατοπεδίου ποῦ δημοσίευσε ὁ Γ. Θεοχαρίδης⁶ ἀναφέρεται μιὰ ἐπάρχισσα Ἀριαντίσσα, ἡ ὁποία θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν Ἀριαντίσσα τῆς ἐπιγραφῆς. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὁ σκουτέριος Θεόδωρος Σαραντηνὸς ἰδρύει μέσα στὴ Βέροια τὴ μονὴ τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας (1324)⁷. Δύο χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἡ γυναίκα τοῦ Εὐδοκία Ἀγγελίνα Κομνηνὴ Δούκαινα Σουλτανίνα Παλαιολογίνα καὶ ὄλα τὰ παιδιὰ

1. Ὁ.π., σ. 175, σημ. 3.

2. Τὸ ἐπώνυμο Διδυμάρης μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ μερικά ἀγιορεϊτικά ἔγγραφα· βλ. E. Trap - R. Walthier - H. V. Beyer, Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Wien 1978, ἀρ. 5403, 5404, 5405, 5406.

3. Ch. Hannick - G. Schmalzbauer, ὁ.π., ἀρ. 35. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ χρονολογεῖται στὴ δεκαετία 1330-1340.

4. Γ. Χιονίδης, Ἱστορία τῆς Βεροίας, II, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 157-58.

5. Στ. Πελεκανίδης, ὁ.π., σ. 7.

6. Γ. Θεοχαρίδης, Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινὴ, Θεσσαλονίκη 1962.

7. Ὁ.π., ἀρ. 1(1324).

του, ανάμεσα στα όποια και η κόρη του, σύζυγος του επάρχου Μιχαήλ Δούκα Ἀριανίτου, πεθαίνουν, ὁ Σαραντηνὸς χαρίζει μὲ διαθήκη τὴν περιουσία του στὴν παραπάνω μονή¹. Τὸ 1328 ὁ ἴδιος παραδίδει τὸ μοναστήρι τῆς Βέροιας στὴ μονὴ Βατοπεδίου ὅπου κείρεται μοναχὸς καὶ πεθαίνει ἐκεῖ τὸ 1330. Οἱ Βατοπεδινοὶ φαίνεται ὅτι χάνουν τὸ μετόχι τους κατὰ τὴν περίοδο τῆς σερβοκρατίας, ὅν καὶ ἔχουν πετύχει τὴν ἐκδοση χρυσοβούλλου ἀπὸ τὸ Στέφανο Δουσάν τὸ 1346 μὲ τὸ ὅποιο ἐπικυρώνονταν ἡ κατοχὴ κτήματός τους στὴ Βέροια (ἡ μονὴ προφανῶς τοῦ Σαραντηνοῦ) ὅπως καὶ σὲ ἄλλα μέρη (τοῖς οὖσιν ἐν τῷ Στρυμόνι, ταῖς Σέρραις, τῇ Θεσσαλονίκῃ, τῇ Βερροῖᾳ, τῇ Καλαμαρίᾳ,...)². Στὰ 1359 ὁ γαμπρὸς τοῦ Σαραντηνοῦ ἑπαρχὸς Ἀριανίτης πέτυχε τὴν ἐκδοση χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου ποὺ ἐπικύρωσε τὴν κυριότητά του στὸ μοναστήρι τῆς Βέροιας³. Στὰ 1375 ἡ δευτέρη σύζυγος τοῦ Ἀριανίτου ἐπάρχισσα Ἀριανίτισσα, χήρα πλέον καὶ μεγάλη σὲ ἡλικία, καὶ ὁ γαμπρὸς τῆς Ἰωάννης Γαβρᾶς (οἰκεῖος τοῦ βασιλέως, δηλαδὴ τοῦ Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου) ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ μονὴ Βατοπεδίου θέλουν νὰ πετύχουν δικαστικὴ ἀπόφαση ποὺ θὰ κατοχύρωνε τὰ δικαιώματά τους στὴ μονὴ τοῦ Σαραντηνοῦ. Οἱ δύο πρῶτοι στηρίζονται στὸ χρυσοβούλλο τοῦ Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου. Οἱ Βατοπεδινοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι εἶχαν διαθήκη τοῦ ἴδιου τοῦ Σαραντηνοῦ, τὴν ὅποια ὅμως ἔχουν χάσει. Τελικὰ τὸ δικαστήριο ἀποφαίνεται ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου, στὴ Βέροια ἀνήκει στὴ μονὴ Βατοπεδίου μαζί μὲ τὴν κινητὴ καὶ ἀκίνητη περιουσία του⁴.

Δὲν γνωρίζουμε βέβαια τὴν τύχη τῆς μονῆς τῆς Βέροιας στὰ μεταγενέστερα χρόνια, εἶναι ὅμως λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ κινητὰ ἀντικείμενά της πέρασαν στὴ μονὴ Βατοπεδίου, ἀνάμεσα στὰ ὅποια καὶ ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἢ Παπαδοπούλινα, ἄγνωστη ἀπὸ ἄλλες πηγές, δωρίζει στὴν ἀδελφὴ τῆς Ἀριανίτισσα τὴν παραπάνω εἰκόνα. Ἄν ἡ Ἀριανίτισσα τὴν εἶχε ἀφιερῶσει τότε στὴ βεροιώτικη μονὴ κατὰ τὸ διάστημα 1359-1375 ποὺ ἡ μονὴ Βατοπεδίου δὲν τὴν ἐξουσίαζε, ἐξηγεῖται γιατί ἡ εἰκόνα αὐτὴ βρίσκεται σήμερα στὴ μονὴ Βατοπεδίου⁵.

7. Θεσσαλονίκη. Συλλογὴ Ροτόντας. Ἐπιγραφὴ σὲ μάρμαρο (1382).

[-----]
 [-----]
 [-----]
 ΤΗΣ Τῆ ΓΕΝΗΣ [-----]
 5 [-----] Ω(Α)Τ(ΗΝ) ΞΕΝΗΝ
 Η ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ [---] Τῆ ΕΝ ΧΗΣΔΑΙΙΚ ΛΟΓῆ

1. Ὁ.π., ἀρ. 2(1326).

2. A. Solonjev - V. Moštin, Grčke Povelje srpskih vladara, Beograd 1936, ἀρ. XI.

3. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀναφέρεται στὸ ἔγγραφο ἀρ. 4. (1375) ποὺ δημοσίευσε ὁ Θεοχαρίδης: «ἐπεὶ δὲ καὶ ἕτερον σεπτὸν χρυσοβούλλον ἢ τοιαύτη ἀρχόντισσα ὑπέδειξε τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐπάρχου τοῦ Ἀριανίτου ἐκείνου, πρὸ ἰς' χρόνων γενόμενον...».

4. Ὁ.π., ἀρ. 4.

5. Στὴ φωτογραφία ποὺ παραθέτει ὁ Grabar, ὁ.π., πίν. XXXI φαίνεται ὅτι τὰ πρόσωπα ἔχουν ἐπιζωγραφιστεῖ. Γιὰ τὰ ἐλάσματα δίνει γενικὴ χρονολόγησι (14ος αἰ.). Εἶναι πάντως δύσκολο νὰ πιστέψει κανεὶς ὅτι ἡ εἰκόνα εἶναι ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ., ὥστε νὰ δεχτεῖ ὅτι ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐπιγραφὴ Ἀριανίτισσα εἶναι ἡ κόρη τοῦ σκουτερίου Σαραντηνοῦ ποὺ πέθανε πρὶν ἀπὸ τὸ 1326.

- [— — — —] ΔΩ ΜΙΤΡΟΝ Δ'ΟΡΑΝ ΞΕΝΕ
 ΟC ΠΑΝΤΑC ΒΠΕΚΛΕΨΕΝ ΕΡΩΤΙ ΤΑΔΕ
 [— —] JEIN ΔΓ' ΑΝΤΟΝ ΚΑΘΑΡΩC CΤΑC ΜΑΘΗ
 10 ΤΟ Πδ. ΤΕΛΕΝΤΑ ΔΟΞΑ ΠΛΟΝΤΟC Κ(ΑΙ) ΓΕΝΟC
 ΕΥΡΩΝ ΔΕ ΜΗΔΕΝ <Η> CΚΙΑΝ, ΤΕΦΡΑΝ, ΚΟΝΙΝ,
 ΓΝΩΤΩ ΤΟ ΛΟΓ[— —]ΘΕΝ, ΩCΠΕΡ ΘΕΜΙC
 ΑΘΕCΜΑ ΦΥCΑ ΜΗΔΑΜΩC ΒΠΕΡ ΦΥCΙΝ.
 ΓΕΩΡΓΙΟC [— — —] ΤΖΑΜΠΛΑΚΩΝ ΤΑΔΕ
 15 CωΜΑΤ [— —]ΙΟC ΚΟΜΝΗΝΟC ΑCΠΙΕΤΗC.
 CΥ Δ'ΟΥΝ ΦΥΤΟΥΡΓΕ ΤΗC ΕΛΕΜ Π[ΑΝ]ΤΟΚΡΑΤΩΡ
 ΕΚΕΙ ΜΕ ΤΡΥΦΑΝ CΥΜΠΛΑΘΩC ΔΕΙΞΑC ΔΟΓ(ΟΝ).
 ΜΗΝΙ ΑΠΡΪΔΙΩ Δ ΙΝ(ΔΙΚΤΙΩΝΟC) Ε ΕΥ(ΟΝ)CΩΩ†

ΔΩ ΜΙΤΡΟΝ Δ'ΟΡΑΝ ΞΕΝΕ
 ΟC ΠΑΝΤΑC ΒΠΕΚΛΕΨΕΝ ΕΡΩΤΙ ΤΑΔΕ
 [— —] JEIN ΔΓ' ΑΝΤΟΝ ΚΑΘΑΡΩC CΤΑC ΜΑΘΗ
 ΤΟ Πδ. ΤΕΛΕΝΤΑ ΔΟΞΑ ΠΛΟΝΤΟC Κ(ΑΙ) ΓΕΝΟC
 ΕΥΡΩΝ ΔΕ ΜΗΔΕΝ <Η> CΚΙΑΝ, ΤΕΦΡΑΝ, ΚΟΝΙΝ,
 ΓΝΩΤΩ ΤΟ ΛΟΓ[— —]ΘΕΝ, ΩCΠΕΡ ΘΕΜΙC
 ΑΘΕCΜΑ ΦΥCΑ ΜΗΔΑΜΩC ΒΠΕΡ ΦΥCΙΝ.
 ΓΕΩΡΓΙΟC [— — —] ΤΖΑΜΠΛΑΚΩΝ ΤΑΔΕ
 15 CωΜΑΤ [— —]ΙΟC ΚΟΜΝΗΝΟC ΑCΠΙΕΤΗC.
 CΥ Δ'ΟΥΝ ΦΥΤΟΥΡΓΕ ΤΗC ΕΛΕΜ Π[ΑΝ]ΤΟΚΡΑΤΩΡ
 ΕΚΕΙ ΜΕ ΤΡΥΦΑΝ CΥΜΠΛΑΘΩC ΔΕΙΞΑC ΔΟΓ(ΟΝ).
 ΜΗΝΙ ΑΠΡΪΔΙΩ Δ ΙΝ(ΔΙΚΤΙΩΝΟC) Ε ΕΥ(ΟΝ)CΩΩ†

Ἡ κακή διατήρηση τῆς ἐπιγραφῆς δυσχεραίνει σὲ μερικά σημεῖα τὴν ἀνάγνωσή της.

Στ. 3. Δυσανάγνωστα τὰ σωζόμενα γράμματα τοῦ στίχου.

Στ. 4. Μερικὲς ἀκόμη κεραίες γραμμάτων.

Στ. 5. Μὲ ἐπιφύλαξη ἢ μεταγραφή ΩΤ(Α) Τ(ΗΝ).

Στ. 7. Μὲ ἐπιφύλαξη ἢ μεταγραφή ΔΩ ΜΙΤΡΟΝ.

Στ. 11. Ἡ προσθήκη Ἡ διασαφηνίζει τὸ νόημα καὶ ἀποκαθιστᾶ τὴ μετρικὴ μορφή τοῦ στίχου.

Ὁ Γεώργιος Τζαμπλάκων Κομνηνὸς Ἀσπιέτης τῆς ἐπιγραφῆς θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Γεώργιο Τζαμπλάκωνα ποὺ ἀναφέρεται σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1378 ὡς «οἰκείος» τῆς βασιλείας του, βλ. P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Papachryssanthou, Actes de Lavra III, Paris 1979, ἀρ. 149 καὶ Γ. Θεοχαρίδη, Οἱ Τζαμπλάκωνες, ὁ.π., σ. 179. Γιὰ τοὺς Ἀσπιέτας βλ. E. Trapp - R. Walther - H. V. Beyer, Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Wien 1976, ἀρ. 1567-1579. Μονὴ ἐπονομαζόμενη «τοῦ Ἀσπιέτου» ὑπῆρχε στὴ Βέροια. Γ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 189.

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΟΛΥΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ
ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΩΝ 1870-1912. ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Ἡ διατριβή, «Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912»¹, ἀπασχόλησε τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν ἐν μέρει μὲν θετικῶς, ἐν μέρει δὲ αὐστηρῶς². Ἐπειδὴ ὁμοίως θέσεις βιβλιοκριτῶν τινῶν, κυρίως δὲ τοῦ Γερμανοῦ Gunnar Hering (εἰς τὸ ἐξῆς G.H.) καὶ τοῦ Γιουγκοσλάβου ἐκ Σκοπιῶν Hristo Andonovski (εἰς τὸ ἐξῆς H.A.) δὲν ἀποδίδουν τὰ πράγματα ὡς ἔχουν καὶ παρανοοῦν οὕτω σημεῖα τῆς διατριβῆς, ἐπιχειροῦμεν περαιτέρω συζητήσιν τῶν συναφῶν προβλημάτων μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι δι' αὐτῆς προάγεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Ὁ G.H., γνωστὸς ὑποστηρικτῆς τοῦ Fallmerayer, τὸν ὁποῖον διερμηνεύει ἐπὶ λέξει ὡς «ἐνα τίμιον καὶ μὲ καλὰς προθέσεις φίλον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»³, ὅταν βιβλιοκρίνει τὴν μελέτην-κριτικὴν τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ ἱστορικοῦ Γ. Ἀρνάκη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Greece»⁴, διὰ τὴν ὑποστηρίξει τὴν ἐργασίαν τοῦ R. Jenkins, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Byzantinism»⁵, δίδει τὴν συμβουλὴν ὅτι «πᾶν βιβλίον διατρέχει ἀνά πᾶσαν στιγμὴν τὸν κίνδυνον νὰ ἐρμηνευθῆ ἑσφαλμένως καὶ νὰ κατακριθῆ»⁶. Τὴν συμβουλὴν αὐτὴν, φαίνεται, ἀπευθύνει διὰ τοὺς ἄλλους βιβλιοκριτὰς καὶ ὄχι δι' ἑαυτὸν· οὕτω, τοῦλάχιστον, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κριτικῆς του, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ διὰ τὴν διατριβὴν περὶ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα.

1. Πιστεῦει ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἐκπληρῶνει τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὅπως βεβαίως τὴν ἐννοεῖ οὗτος, διότι δὲν ἀποδεικνύει ἡ ἐργασία, κατ' αὐτὸν, ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία ὑπεστηρίχθη ἔξωθεν, ὅπως στοχεύει αὐτὴ, ἀφοῦ ὀμιλεῖ περὶ ξένων προπαγανδῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ G.H. εἶναι ἀπόλυτος, λέγων ἐπὶ λέξει κατὰ μετάφρασιν τὰ ἐξῆς: «Ἡ δημιουργία τοῦ βουλγαρικοῦ Ἐξαρχάτου μὲ τὸν σημαντικὰ μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἐξαρτωμένων ἀπ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ κατὰ κανένα τρόπο στὴν ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας καὶ στὸν πανσλαβισμόν, ἀφοῦ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἐστόχευε «τὴν ἐνότητά τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ ὀθωμανικὸν κράτος»⁷.

Εἶναι κατ' ἐλάχιστον ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχθῆ κάτι παρόμοιον, διότι εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι τὸ βουλγαρικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καὶ διὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἰδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἐτύγχανε τῆς ἀμέ-

1. Βλ. Ἄθ. Ἀνασίου Ἀν. Ἀγγελόπουλου, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 175, ἔκδ. ΙΜΧΑ, ἄρ. 137.

2. Βλ. σχετικῶς: «Ostkirchliche Studien» 2(1973)207 (H. Biedermann): «Glasnik» Σκοπιῶν 17(1973) 295-297 (H. Andonovski): «Μακεδονικά» 13 (1973) 478-481 (Ἄθ. Καραθανάσης): «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία» 2(1974) 35-36 (Ἄθ. Καραθανάσης): «American Historical Review» 80(1975) 435 (G. Frangos): «Südost-Forschungen» Μονάχου: 35(1976) 422-423 (G. Hering): «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976)91-92 (P. Enepekides): «Southeastern Europe» 3(1976) 123-124 (N. Diamandouros).

3. Gunnar Hering, Παρατηρήσεις εἰς τὴν μελέτην τοῦ Γ. Γ. Ἀρνάκη, Byzantium and Greece, εἰς «Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας» 15(1967) 45 (κατὰ μεταφρ. Ἰω. Παπαδριανοῦ).

4. Εἰς «Balkan Studies» 4(1963) 379-400.

5. Εἰς lectures in Memory of Louise Taft Semple, Univ. of Cincinnati, 1963.

6. Gunnar Hering, Παρατηρήσεις, ἔ.ἀ., σ. 45.

7. Βλ. «Südost-Forschungen» 35(1976) 422.

σου διπλωματικής υποστηρίξεως τῆς τσαρικής ἐξωτερικῆς πολιτικῆς παρά τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐνότης, ἐξ ἄλλου, τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐν τοσοῦτῳ μέτρῳ, καθόσον ἐξυπηρετοῦντο πρωτίστως τὰ ρωσικά σχέδια ἐπιρροῆς εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀνωτέρω θέσις τοῦ G.H., δυστυχῶς δι' αὐτόν, οὔτε καὶ ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας γίνεται ἀποδεκτὴ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1870 περίοδον κ.έ. Τὰ ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν εἰς Ἀθήνας, τοῦ Haus-Hof-und Staatsarchiv τῆς Βιέννης, ὡς καὶ τὰ προσφάτως ἐκδοθέντα βουλγαρικά ἔγγραφα ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Macedonia. Documents and Material», Sofia 1978, ἐπιβεβαιοῦν τὴν δεδομένην εἰς τὴν μελέτην μας βασικὴν θέσιν τῆς κατ' ἐξοχὴν ρωσικῆς ἀναμίξεως εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν βουλγαρικὸν πρόβλημα, ὃ ἀπόηχος τοῦ ὁποίου δειγματοληπτικῶς ἐρευνᾶται εἰς συγκεκριμένην ἐπαρχίαν, τῆς Πολυανῆς. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει, ὅπως τὸ παραδέχεται ἐν μέρει καὶ ὁ G.H., καὶ μὲ τὰς θρησκευτικὰς προπαγάνδας τῶν Οὐνιτῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν, αἱ ὁποῖαι, «ὑποστηρίχθησαν ἔξωθεν σημαντικῶς», λέγει, ἀλλὰ διὰ τὰς ὁποίας ὁ G.H. δὲν δέχεται ὅτι εἶχον «ἀνθελληνικὸν προσανατολισμό»¹. Λησμονεῖ ἐδῶ ὁ G.H. ἕναν ἄλλον κοινὸν τόπον ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Γένος ἐπέζησε διὰ μέσου τῶν αἰῶνων καὶ δὴ εἰς περιόδους δουλείας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προϋποθέτει καὶ συντηρεῖ τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα τῶν ὀρθοδόξων λαῶν. Ἀντιθέτως, αἱ ἀνωτέρω ξένοι, δηλαδὴ ἔξωθεν προερχόμενοι, θρησκευτικαὶ ἐπιρροαί, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ παπισμοῦ, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐξυπηρετοῦν παντοῦ καὶ πάντα πρωτίστως τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῶν αὐτόθι ἀμερικανικῶν καὶ ἀγγλικῶν ξένων ὑποστολῶν· αἱ τελευταῖαι παρεῖχον διπλωματικὴν καὶ οἰκονομικὴν κάλυψιν τῶν προτεσταντικῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν σταθμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπετύγγανον κυρίως πρόσβασιν πάντοτε μεταξύ τῶν ἀντιορθοδόξων καὶ ἀντιπατριαρχικῶν βουλγαρικῶν κύκλων, ὅπως θὰ καταδειχθῇ εἰς ἄλλην συνάφειαν τοῦ παρόντος.

2. Ὁ G.H. φρονεῖ περαιτέρω ὅτι ἡ ἐργασία μνημονεύει τὰς παντοίας πιέσεις τῶν Βουλγάρων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν πλὴν ἀποσιωπᾷ τὰς ἰδίαις πιέσεις καὶ ἀντιστρόφως καὶ δὲν διερευνᾷ ἐκ παραλλήλου τὴν δραστηριότητα τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων ὁμάδων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πρέπει νὰ δηλωθῇ ὑπευθύνως ἐνταῦθα ὅτι τὰ παρατιθέμενα στοιχεῖα περὶ τῶν βουλγαρικῶν πιέσεων εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθ' ὅσον προέρχονται ἀξιοπίστως ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔγγραφα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, περιγράφουν δὲ τὴν κατάστασιν πλησιέστερόν πως πρὸς τὰ δραματικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, μίαν κατάστασιν ἀπεγνωσμένης ἀμύνης τῶν Ἑλληνορθοδόξων καὶ Σερβοορθοδόξων Πατριαρχικῶν ἐναντι τῶν Βουλγαροσχισματικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς μερικὰς περιοχὰς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ὅπως π.χ. εἰς τὸ τμήμα Κιλκίς, εἶχον συμπαγῆ πλειοψηφίαν.

Ἐνας ἄλλος ἐρευνητὴς ὁ P. Eperekides, ὁ ὁποῖος βιβλιοκρίνει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἐξῆς εἰς τὸν G.H. «Ἡ Πολυανὴ πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ, ὅπως τὸ θέλει καὶ ὁ συγγραφέας, καθὼς ἀποτελεῖ σημεῖο διασταυρώσεως τῶν αἱματηρῶν καὶ γεμάτων ἀπὸ ραδιουργίας ἀνταγωνισμῶν ὡς ἕνα μόνον δείγμα, ὡς pars pro toto, γιὰ ὀλόκληρη τὴν Μακεδονία. Ὅτι ὁμως σύμφωνα ἢ βουλγαρικὴ ὄρεξις γιὰ καταβρόχθισιν ἐδαφῶν καὶ ἡ ἐπιθετικὴ διάθεση ἐμφανίζεται ἐντονότερη μετὰ τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ ὅτι ἡ ἔννοια ὁμότητες διαδίδεται στὸ δίκαιο τῶν λαῶν καὶ στὴν ὀμιλούμενη γλῶσσα, δὲν χρειάζονται τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα γιὰ νὰ γίνῃ σαφές· τὰ ἔγγραφα τοῦ Haus-, Hof-und Staatsarchiv στὴ Βιέννη εἶναι περισσότερο σαφῆ καὶ μαζί μὲ τὶς εἰκόνας ποῦ ἐστειλαν οἱ πρόξενοι καὶ οἱ πράκτορες γιὰ τὶς βιαιότητες γίνονται πιὸ ἀπάνθρω-

1. Αὐτόθι, σ. 422-423.

πα ἀπὸ ὅ,τι προσδιορίζουν τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα καὶ τὰ σχόλια τοῦ συγγραφέα»¹. Ὡς πρὸς τὴν μὴ εἰδικὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τῶν ἐνόπλων ὁμάδων εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἶμαι πολὺ σαφῆς νομίζω, εἰς τὴν σ. 50, σημ. 3, ὅτι τοῦτο συνιστᾷ «μίαν ἄλλην πλευρὰν τοῦ θέματός μου», τὸ ὁποῖον «δὲν ἀπασχολεῖ ἰδιαιτέρως τὴν παρούσαν ἐργασίαν». Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε καταλάβει ὁ G.H., ἐφ' ὅσον ἐμελέτησε τὴν ἐργασίαν διὰ τὴν βιβλιοκρίνην καλοπίστως, ὅτι ἡ κεντρικὴ δομὴ τῆς ἐργασίας δὲν ἀποσκοπεῖ νὰ περιγράψῃ καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἔνοπλον ἀλλὰ τὸν πνευματικόν, θρησκευτικόν καὶ ἐκπαιδευτικόν ἀγῶνα, τὴν πολιτιστικὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλληνοορθοδόξων Πολυανῆς ἐναντι τῶν ξένων προπαγανδῶν ὑπὸ τὴν φυσικὴν καὶ πνευματικὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπισκοπῆς Πολυανῆς. Διὰ λεπτομερεῖς καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἐνόπλου μακεδονικοῦ ἀγῶνος συνολικῶς παραπέμπεται ὁ G.H. εἰς τὰς ἀντιπροσωπευτικὰς εἰδικὰς ἐργασίας τῶν D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, ἔκ. IMXA, Θεσσαλονίκη 1966. A. Ἀνεστοπούλου, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1969. Σ. Ράπτη, Μακεδονικὸς Ἀγὼν, Ἀθῆναι ἄ.ε., Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ τὰ εἰς Θράκην Γεγονότα, Ἀθῆναι 1979, ἔκδ. ΓΕΣ.

3. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ G.H. μᾶς ἀποδίδει τὴν ἰδέαν τῆς ταύτισεως μεταξὺ Ἑξαρχικῶν καὶ Βουλγάρων καὶ Πατριαρχικῶν καὶ Ἑλλήνων πλήρης παρανόησις. Αἱ πηγαί μας ταυτίζουν ὄντως μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑξαρχικῶν, καὶ ἀκριβολογοῦν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ὄχι πάντοτε μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Πατριαρχικῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Σέρβων καὶ Πατριαρχικῶν. Τοῦτο διευκρινίζεται σαφῶς ἐν εἰσαγωγῇ τοῦ περὶ σερβικῆς προπαγάνδας κεφαλαίου (σσ. 65-66), ὥστε νὰ μὴ ἐπιδέχεται τοῦτο κάποιαν ἀμφισβήτησιν· «τὸ σερβικὸν στοιχεῖον... ἀνεγνώριζεν ἐδῶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἀνώτερον πνευματικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν κατὰ βάσιν ἐσέβητο». Τὰ περὶ «φυλετικῆς ἐνότητος, ταυτότητος καὶ κοινότητος» μεταξὺ Σέρβων καὶ Βουλγάρων, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὑποσ. 5 τῆς σ. 80 ἀπηχοῦν ὄχι τὰς ἰδικὰς μου θέσεις, ἀλλὰ τὰς σκέψεις τοῦ ἐπισκόπου Πολυανῆς Παρθενίου, τοῦ Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου τοῦ 1906, λόγῳ μεμαρτυρημένων περιπτώσεων συμπράξεως τῶν Σερβιζόντων, τῶν Βουλγαροουνιτῶν, τῶν Βουλγαροπροτεσταντῶν καὶ τῶν Βουλγαροσχιματικῶν ἐναντίον τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πανομοιότυπον, ἐξ ἄλλου, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ G.H., (βλ. «εἰκ. 9. Σφραγὶς καὶ ὑπογραφαὶ προκρίτων τῆς ἑλληνοορθοδόξου κοινότητος Μπογορόδιτσας τοῦ 1894», σ. 77), ἀποδεικνύει κατ' ἐξοχὴν τὴν θέσιν μας, διότι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν 16 ὑπογραφῶν 12 εἶναι ἑλληνικαὶ καὶ 4 σλαβικαὶ κυριλλικῆς γραφῆς, δεῖγμα τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ὡς ὁμοδόξων Πατριαρχικῶν, τοῦ 1894, πρὸ δηλαδὴ τῆς δραστηριοποιήσεως εἰς Βόρειον Μακεδονίαν τῆς σερβικῆς προπαγάνδας. Τὰς ἀπόψεις μου, ἐπὶ πλέον καὶ κυρίως περὶ Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ὡς Πατριαρχικῶν, ἀναπτύσσω ἐν πλάτει εἰς τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐργασίαν μου εἰς τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικά» 21(1981) 109-154, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πατριαρχικὰ ἔγγραφα-πείστηρια περὶ τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καὶ Σέρβων Ὁρθοδόξων ἐν Βορείῳ Μακεδονίᾳ καὶ Παλαιᾷ Σερβίᾳ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος».

4. Τέλος, ὁ G.H. ὁμιλεῖ διὰ μίαν σειρὰν «τυπικῶν ἐλαττωμάτων», κυρίως ὅτι «βουλγαρικά καὶ σερβικά ὀνόματα τῶν πηγῶν καταγράφηκαν σὲ ἑλληνικὴ μεταγραφή καὶ δὲν ἀποδόθηκαν σωστά»². Πρόκειται, ἐὰν ὄντως οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ὄχι ἀπλῶς περὶ «τυπικοῦ» ἐλαττώματος ἀλλὰ περὶ βαρείας ἐπιστημονικῆς μομφῆς, ἀλλοιώσεως τῶν πηγῶν, τὴν ὁποίαν ὁμοῦς ἀφῆνει ὁ G.H., ἐκκρεμῆ, διότι δὲν ἐντοπίζει τὰ σημεῖα παραχαράξεως τῶν πηγῶν· ἐνθ' σημειώνει μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὸ τυπογραφικὸν λάθος εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ὀνομασίας Mürzsteg ἀντὶ Mürsteg, σ. 31, ὑποσ. 4. Τὰ ὀνόματα τῶν πηγῶν οὔτε ἐλ-

1. Βλ. «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976) 91.

2. Βλ. Αὐτόθι.

ληνιστί μετεγράφησαν, οὔτε ἀπεδόθησαν ἐσφαλμένως, διότι ἐχρησιμοποιήθησαν, σωστά ἢ ἐσφαλμένως, ὅπως αἱ πηγαί μας τὰ δίδουν, εἶναι δὲ εἰς τὴν διάθεσιν οἰουδήποτε εἰδικοῦ ἐρευνητοῦ τὰ παρ' ἐμοὶ φωτοαντίγραφα τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων. Ἀλλά, ἡ ἱστορία τῆς παραχαράξεως παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐπιγραφικῶν μνημείων καὶ ὀνομάτων ἑλληνικῶν ἀνά τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἀνήκει εἰς ἄλλης κατηγορίας ἐπιστήμονας. Τὸ ἑλληνικὸν Γένος καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη οὐδέποτε εἶχον ἢ ἔχουν τὸ complex τῆς παραχαράξεως ἢ ἑλληνοποιήσεως ξένων ὀνομασιῶν καὶ ἐπωνύμων, ἀντιθέτως μάλιστα ἔχομεν τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἀνά τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Βαλκανικὴν Ἑλληνες ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου ἀπόδημοι ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχον τὴν τάσιν διὰ λόγους ἐπαγγελματικῶς νὰ δίδουν εἰς τὰ ἐπώνυμά των τὴν μορφήν τῶν ἐπιθέτων τῆς πλειοψηφούσης ἐθνικῆς ὁμάδος. Οὕτω, μεταξὺ τῶν πλειοψηφούντων Σέρβων ὁ Γεωργίου ἢ Γεωργιάδης μετεβλήθη εἰς Georgiević ἢ Djordjević, ὁ Λαζάρου ἢ Λαζαρίδης εἰς Lazarević, ὁ Δημητρίου ἢ Δημητριάδης εἰς Dimitrijević, ὁ Κωνσταντίνου ἢ Κωνσταντινίδης εἰς Konstantinović, ὁ Θεοδώρου ἢ Θεοδωρίδης εἰς Teodorović κλπ.¹ Ἀναφερόμενοι δὲ εἰδικώτερον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κοινότητος Δοϊράνης, ἀφοῦ περὶ αὐτῆς κυρίως ὁ λόγος, ἀξίζει νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν παραχάραξιν κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας ἑλληνικῶν ἐπωνύμων τῆς Δοϊράνης διὰ τῆς μεταβολῆς των εἰς βουλγαρικά. Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ VI. Karamanov, Dojran i okolijata mu (ἡ Δοϊράνη καὶ ἡ περιοχή της), Kjustendilj 1931, σσ. 5-6, μεταβολὴ τῶν ἐπωνύμων τῶν Ἑλλήνων προυχόντων τῆς Δοϊράνης, γνωστῶν καὶ ὑπὸ τῶν πηγῶν μας. Π.χ. Δημήτριος Πατριώτης εἰς D. Patriotov, Γεώργιος Ἄντισσιου εἰς G. Ančov, Νικόλαος Ἀσμενιάδης εἰς N. Ešmenov καὶ Νικόλαος Οὐζούνης εἰς N. Uzunov. Ἐπὶ πλέον εἰς τοὺς ὑφ' ἡμῶν παρατιθεμένους πίνακας ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων (σσ. 24-26) τῆς κοινότητος Δοϊράνης ἀπαντοῦν, ὅπως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν πηγῶν μας, καὶ ἐπώνυμα καὶ ὀνόματα ὄχι καθαρῶς ἑλληνικά, π.χ. Κότσε Λάζαρ, Χρῆστος Κότσε, Ν. Νικόλτσε, Κ. Ἥλκου, Χ. Μῆτρε, Κ. Μίντσε, Κ. Μῆτρε, Κ. Πόπτσε, Κ. Τάσε, Ν. Τάσε, Πέντσε Κιλκισλι, Κ. Μπάτσε, Σ. Χατζησκέρλη, Π. Μῆτρε, Γ. Τάσε. Κατόπιν τούτων, ποῦ βλέπει παραποίησιν ἀπὸ μέρους μας ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων, ἀφοῦ πιστῶς ἀποδίδωμεν τὰς πηγάς.

5. Ἐν κατακλείδι, ἐπισημαίνομεν τρεῖς ἀκόμη παρατηρήσεις τοῦ G.H. Θεωρεῖ ἐπισημαεῖς τὰς μετοχὰς «Βουλγαρίζοντες», «Σερβίζοντες», ἡμεῖς ὅμως, ὅπου τὰς χρησιμοποιοῦμεν, ἐννοοῦμεν τοὺς ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως Σλάβους τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ τῆς ὑπὸ ἐρευναν περιοχῆς μας, οἱ ὅποιοι προσηνατολίζοντο ἀναλόγως τῆς ἐπιδράσεως, καὶ δὴ τῆς βιαιῆς, ἡ ὁποία ἐξεσκειτο ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ μέρους τῆς σερβικῆς καὶ οἱ καὶ κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας. Τὸ ὑπὸ τοῦ G.H. σημειούμενον δεῖγμα κειμένου, σ. 23, σημ. 4, ὁμιλεῖ περὶ Βουλγάρων, καὶ αὐτὸ ἐννοοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῆν, διότι ἐδῶ πρόκειται περὶ προυχόντων Βουλγάρων τῆς βουλγαρικῆς κοινότητος Δοϊράνης, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ δεῖγμα κειμένου τῆς σ. 23, σημ. 4, οἱ ὅποιοι ἐνώπιον τῶν ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δοϊράνης προσεπαθῆσαν νὰ πολιτογραφῆσιν ὡς Βουλγάρους Ἑλληνας πολίτας καὶ ἄλλους ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, δηλ. σερβίζοντας, βουλγαρίζοντας ἢ καὶ ἑλληνίζοντας. Ὁ G.H. γνωρίζει πῶς τὴν ὁμιλουμένην ἑλληνικὴν, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἔχη τὴν βεβαιότητα ὅτι τοσοῦτον αὐθεντικῶς ἐρμηνεύει καὶ τὰς ἑλληνικὰς πηγάς, τὰ κείμενα δηλαδὴ. Διορθώνει ἐπίσης τὸ Avret Isar εἰς Avret Hisar, ἀλλὰ ἀγνοεῖ ὅτι καὶ ἡ δευτέρα γραφὴ Avret Isar εἶναι

1. Πλείονας λεπτομερείας περὶ τοῦ φαινομένου τούτου βλ. εἰς σύμμεικτον μελέτημα Ἰω. Παπαδριανοῦ, Γιὰ μερικοὺς ἀγνώστους Σιατιστινοὺς ἀποδήμους στὸ Βελιγράδι κατὰ τὰ ἔτη 1826 καὶ 1845, «Μακεδονικά» 13(1973) 436-439.

παραδεκτὴ βυσει τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐγγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος π.χ. περὶ «Ἀβρέτ Ἰσάαρ» καὶ «Δεμίρ Ἰσάαρ», ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁρολογίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρβλ. π.χ. «μητρόπολις Μελενίκου καὶ Δεμίρ Ἰσάαρ». Ἡ δευτέρα αὕτη γραφὴ «Ἰσάαρ» (λατινιστὶ Isar) προέκυψεν ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ τουρκικὴ λέξις Hisar προφέρεται ἐλληνιστὶ ὡς Isar. Τέλος, ἐκεῖ ὅπου ἀναφέρεται οὗτος εἰς τὰ ἐγγραφα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸν πληροφοροῦ ὅτι τὰ ἐγγραφα αὐτὰ ἀνέγνωσα τὰ ἴδια, τὰ πλείονα ὁμῶς ἐξ αὐτῶν ἀπόκεινται συγκεντρωτικῶς ἐν ἀντιγράφοις εἰς τὸ εὐκολώτερον καὶ ἀμεσώτερον προσιτὸν ἱστορικὸν ἀρχεῖον τοῦ ΙΜΧΑ. Δὲν ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τούτου, ἀνάγκη παραπομπῆς δύο φορές εἰς τὴν αὐτὴν πηγὴν. Οὕτω, τὰ ἐγγραφα τοῦ Υ.Ε., ἐφ' ὅσον τὰ ἀνέγνωσα, εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ τὰ μνημονεύσω εἰς τὰς πηγάς, ἐνῶ τὰ τοῦ ΙΜΧΑ, τὰ ὁποῖα ἐμελέτησα λεπτομερέστερον, τὰ χρησιμοποίησά καὶ εἰς τὰς παραπομπάς.

6. Hristo Andonovski. Οὗτος, ἐκφραστὴς θεωρητικὸς τῶν νέων μεθόδων ἐπανερμηνείας τῶν πηγῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ 1945 κ.έ. πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς Γιουγκοσλαβίας ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν καὶ ὁμοσπονδιακὴν συγκρότησιν τῆς Νοτίου Γιουγκοσλαβίας μὲ ἐπικέντρον τὰ Σκόπια καὶ τοὺς λεγομένους Σλάβους «Μακεδόνας», παραπονεῖται εἰς τὴν κριτικὴν τῆς διατριβῆς μας, διότι ἀγνοεῖται ὑπ' αὐτῆς τὸ «μακεδονικόν», σλαβικὸν δηλαδὴ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους κάμνει τὴν ἐμφάνισίν του ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. κ.έ. Ἐπ' αὐτοῦ ὀφείλω νὰ κάμω τὴν καταλυτικὴν διὰ τὰς θέσεις τῶν ἱστορικῶν τῶν Σκοπίων διαπίστωσιν ὅτι ὅλαι αἱ πηγαὶ εἴτε ἐλληνικαί, εἴτε τουρκικαί, εἴτε βουλγαρικαί, εἴτε σερβικαί, εἴτε ἀγγλοσαξωνικαί, οὐδ' ἄπαξ κάμνουν λόγον περὶ «Μακεδόνων» σημερινοῦ τύπου τῶν Σκοπίων ὄχι βεβαίως ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. αἰῶνος— θὰ ἦτο πάρα πολὺ αὐτό—, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Πῶς ἦτο δυνατόν ἀπὸ Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων νὰ παραχθοῦν «Μακεδόνες», ὅρος κατ' ἐξοχὴν γεωγραφικὸς καὶ οὐχὶ ἐθνικὸς βάσει τῶν πηγῶν, αὐτὸ μόνον ὁ Η.Α. καὶ ἡ σημερινὴ ἱστοριογραφία τῶν Σκοπίων ἔχουν τὴν μαγικὴν ἰκανότητα νὰ ἀποδείξουν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδικὴ μας καταλυτικὴ διαπίστωσις δυνατόν νὰ μὴν πείθῃ τὸν Η.Α., καὶ ἐφ' ὅσον μνημονεῦει τὸν εὐεργετικὸν ρόλον καὶ τὴν προσφορὰν τοῦ ἀμερικανοῦ προτεστάντου ἱεραποστόλου John House «στοὺς Μακεδόνες τῆς Θεσσαλονίκης» μὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυσιν τῆς Ἀμερικανικῆς Γεωργικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ οἴκου εὐγηρίας εἰς τὸ Ζέϊτινλικ, ὀφειλομένον νὰ τὸν πληροφορήσωμεν ὅτι μόλις πρὸ τριετίας, τὸ 1979 δηλαδὴ, ἐκδοθεῖσα ἐργασία τῆς Brenda L. Marder— ὑπὸ τὸν τίτλον «Stewards of the Land: The American Farm School and Modern Greece», New York 1979, τῆς σειρᾶς East European Monographs, no LIX —εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἐν γένει δραστηριότητος τῆς προτεσταντικῆς προπαγάνδας εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 19ου αἰ. μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ κυρίως τῆς γνώμης τὴν ὁποῖαν εἶχον ἐκεῖνοι οἱ ἱεραπόστολοι περὶ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐπὶ τῆς βάσει τῶν εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην καὶ ἄλλαχοῦ τῶν ΗΠΑ σωζομένων ἀρχείων τῶν προτεσταντικῶν ἀνὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἱεραποστόλων. Αἱ ἀναφοραὶ τῶν ἱεραποστόλων μᾶς πληροφοροῦν (βλ. κυρίως τὰ πέντε πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου, σσ. 1-77), ὅτι ἡ ἐν γένει δραστηριότης τῶν ἀνεφέρετο κυρίως μεταξὺ βουλγαρικῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν, ἡ δὲ Ἀμερικανικὴ Γεωργικὴ Σχολὴ ἰδρυθεῖσα τὸ 1902/1903 ἐφιλοξένει καὶ ἐμόρφωνε μέχρι τοῦ 1912/1913 βουλγαρόπαιδας προτεστάντας ἐκ τῆς περιοχῆς Μοναστηρίου, ὁμιλοῦν δὲ πάντοτε περὶ Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων, Βλάχων, Ἰουδαίων, οὐδέποτε δὲ περὶ τῶν σημερινῶν «Μακεδόνων» τῶν Σκοπίων— ἐάν, ὄντως, ὑπῆρχον, δὲν γεννᾶται καμμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ τοὺς ἐμνημόνευον, διότι δὲν εἶχον οἱ ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι λόγους ἐθνικῆς σκοπιμότητος διὰ νὰ ἀποκρύπτουν ἢ νὰ ἐρμηνεύουν ἄλλως τὰ ἐθνικὰ καὶ δημογραφικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν εἰς ΗΠΑ.

7. N. Diamandouros-Frangos. Ὁ Ν.Δ. ἐρχεται ἀβασανίστως νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν Η.Α., διότι δέχεται τὴν ὑπαρξίν τῶν «Μακεδόνων» κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, Σέρβους καὶ Βουλγάρους εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον καὶ κατὰ συνέπειαν θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν μας ὡς ἐξυπηρετοῦσαν τὴν σωβινιστικὴν μονομέρειαν, ἀφοῦ αὕτη «seeks to establish the predominantly Greek nature of these territories», δηλ. τῆς Μακεδονίας κλπ. Ὁ Ν.Δ. δὲν θὰ ἐπρεπε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ θέμα τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται, ἀγνοεῖ κατ' οὐσίαν, ὅπως ἀγνοεῖ νὰ ὀρίσῃ ἐπακριβῶς ποῦ κεῖται, τέλος πάντων, ἡ Μακεδονία, ὅταν τὴν περιγράφει μεταξὺ Ρίλας καὶ Ροδόπης ἀπὸ Βορρᾶ, μέχρι Πίνδου!, Ὀλύμπου καὶ Αἰγαίου πρὸς Νότον καὶ μεταξὺ τῶν λιμνῶν Ἀχρίδος-Πρεσπῶν ἀπὸ Δυ. σμάς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου (Mesta, σλαβιστί, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος) πρὸς Ἀνατολάς.

Ὁ Γ. Frangos δέχεται ὅτι ἡ ἐργασία συνιστᾷ ὁδηγὸν εἰς τὴν ἐρευναν τῶν συγχρόνων ἑλληνικῶν πηγῶν, πλὴν μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν χρησιμοποιοεῖ τὰς πηγὰς αἰ τὰς, ἐξυπηρετεῖ «a nationalistic polemic in scholarly dress». Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Γ.Φ. συνιστᾷ ἀβασάνιστον καὶ εὐκόλον τρόπον ὑποκειμενικῆς κρίσεως κάποιας εἰδικῆς ἱστορικῆς πραγματείας. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτὸν ἀφορισμὸν τοῦ Γ.Φ. δίδει ὁ Η. Biedermann, ὁ ὁποῖος, περαίνων τὴν κριτικὴν τῆς ἐργασίας, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐργασία εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἰδίως διότι διαφωτίζει μίαν σημαντικὴν ἐποχὴ τῆς νέας ἐξελίξεως στὰ Βαλκάνια ἀπὸ ἑλληνικὴ σκοπιά. Πληροφοροῦμαστε συγχρόνως μὴ πληθώρα εἰδικῶν δεδομένων, ποῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ παιχνίδι τῶν μεγάλων δυνάμεων στὸ παρασκηνίον γιὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἐπιβολή καὶ ὄχι βέβαια τοὺς ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν νέων βαλκανικῶν κρατῶν, ἰδίως ὅμως ρίπτεται φῶς στὶς δυστυχῶς μᾶλλον καταθλιπτικὰς ἐκκλησιαστικὰς συνθήκας μὲ τὶς ἐσωρθόδοξες καὶ ἐνδοδογματικὰς ἐντάσεις καὶ ἀντιθέσεις»¹.

Περαίνων τὸ βιβλιοκριτικὸν τοῦτο σύμμεικτον, ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ὅλους ὁσους ἠσχολήθησαν μὲ τὴν μελέτην μου αὐτὴν, ἀγνώστους μου πάντας, πλὴν ἑνός, καὶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξῆρον ἀντικειμενικῶς τὰς θετικὰς πλευράς τῆς ἐργασίας, ὅπως οἱ Η. Biedermann, Ρ. Enepekides καὶ Ἄθ. Καραθανάσης, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ὄχι κακοβούλως, θέλω νὰ πιστεύω, ἔκριναν αὐστηρῶς σημεῖα τινά, παρανοήσαντες ὅμως ταῦτα, ὅπως ἀπεδείξαμεν ἐνταῦθα (G. Hering) ἢ καὶ ἐκ πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ ἀνάγκης ἀπέρριψαν ἄλλας θέσεις, ἐνῶ γενικῶς ὑπεδέχθησαν θετικῶς τὴν ἐργασίαν (Η. Andonovski) ἢ ἔκαμαν σύγχυσιν μεταξὺ τοῦ εἰδικοῦ τούτου θέματος καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ζητήματος ἐν γένει, εὐρισκόμενοι εἰς περιβάλλον ἄκρως «ἐπιστημονικόν» μέχρι σημείου ὥστε καὶ ὅταν κάποιος ἐρευνητὴς ἀποδείξῃ ἢ διαφωτίσῃ ἐθνικὰς ἱστορικὰς θέσεις, βύσει ἀγνώστων πηγῶν, νὰ κατηγορῆται ὑπὸ ὁμοειδῶν του, ὡς συνήθως, σωβινιστῆς, δ.ἀ νὰ ἔχουν οὗτοι εὐκόλον ἄλλοθι ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος (G. Frangos, N. Diamandouros).

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου
τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλ. «Ostkirche Studien» 22(1973)207.